

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETRATŪROS TEORIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

JURGITA LIULYTĖ

**XX A. 5-6 –OJO DEŠIMTMEČIŲ LIETUVIŲ ROMANAS: RAŠYMO
NORMATYVAI**

MAGISTRO DARBAS

Mokslinė vadovė
doc.dr. **Irena BALIULĖ**

Šiauliai, 2006

XX A. 5-6 –OJO DEŠIMTMEČIŲ LIETUVIŲ ROMANAS: RAŠYMO NORMATYVAI

Tur in y s

I.	Įvadas.....	3
II.	Turinio kanonai:	
	1. Neigiami veikėjai.....	8
	2. Teigiami veikėjai.....	16
	3. Pasyvieji veikėjai.....	24
III.	Poetikos kanonai:	
	1. Kompozicijos schema.....	29
	2. Ideologinės stilistinės dominantės.....	34
IV.	Išvados.....	42
V.	Summary.....	45
VI.	Literatūra.....	46

I. ĮVADAS

Keletą dešimtmečių tarybinės literatūros istorija buvo pradedama Lenino straipsniu „Partinė organizacija ir partinė literatūra“ (1905 m.), kuriame pabrėžiama, jog propagandinis vaidmuo turi tekti ir literatūrai – politinei, publicistinei, grožinei. „Kiekviena spausdinta eilutė, viešai pasakytas žodis „net pati rašytojo laikysena turėjo tarnauti „socializmo įtvirtinimui“ bei krašto sovietizacijai“.(Kubilius, 1996, 369)

Tarybinės santvarkos vaizdavimui literatūroje atsirado naujas terminas – socialistinis realizmas. Jo principai būtų tokie:

1. suvokimas, jog partiškumas ir marksizmas-leninizmas leidžia rašytojui išvelgti gilią gyvenimo tiesą;
2. meninis atspindėjimas, t.y. galimybė vaizduoti liaudies bei komunistų partijos pasiekimus;
3. patriotinių idėjų teigimas, kova su buržuazijos liekanomis;
4. aktyvaus dvasinio gyvenimo formavimas naujoje visuomenėje. (Žr. Socialistinis realizmas ir šiuolaikiniai menininkai ieškojimai, 1981, 9)

Taigi šis metodas turėjo padėti atspindėti literatūroje keliamas socialines ir istorines tikrovės problemas, kurios kildavo įtvirtinant naująją ideologiją. „Literatūroje atsiranda tipiškas herojus su tipišku vertybių rinkiniu, kuris aktyviai stato naują visuomenę, naują pasaulį“. (Антонян, 2002, 83) Socialistinė realizmo literatūra kovojo už „sudėtingą ir prieštarinę, tačiau vienintelį teisingą asmenybės raidos kelią – asmeninių ir visuomeninių pradmenų susiliejamą bei ištisis amžius vykusio asmenybės ir visuomenės antagonistinio konflikto revoliucinį išsprendimą“. (Bielinis, 1969, 11) Ši literatūra teigė, jog asmeninis ir visuomeninis gyvenimas yra neatskiriami. Ji taip pat siekė, kad bendra pažanga visados tarnautų ir atskiros asmenybės gerovei, tačiau kartu ta pažanga ją išvaduotų iš praeities gniaužtų. „Pats gyvenimas, darbo žmogaus interesai, kuriamo socialistinės ateities perspektyva reikalavo iš meno kūrinio aštraus kovingumo praeities liekanų atžvilgiu“ (Radaitis, 1961, 38).

Pasibaigus sovietmečiui, socialistinis realizmas, kaip meninis metodas yra paneigiamas, ir tampa absurdo sinonimu: „pats socialistinio realizmo – šių dviejų sąvokų derinys absurdiškas, nes jos viena kitą paneigia“. (Bukelienė, 1994, 200) Socialistinio realizmo pavadinimas yra ne visiškai tikslus todėl, kad rašytojams buvo draudžiama vaizduoti tokius epizodus, kurie kenktų socializmo išaukštinimui, taigi jokio realizmo nebuvo.

Kritika nuolat nurodinėjo, jog literatūra turi būti idėjiška, politiška bei „turi turėti realią tikrovės atramą, antra, ji turi būti aktuali, eiti kartu su gyvenimu, ir, trečia, ji turi vengti nesveiko

individualizmo, defetistinių nuotaikų, abstraktaus estetizmo ir bergždžio formalizmo“. (Mykolaitis-Putinas, 1991, 100).

Jauniems rašytojams buvo iškeltos aktualios temos, kurias reikėtų nagrinėti savo kūrinuose.

Pagrindinės temos būtų šios:

- liaudies ūkio atkūrimas;
- žemės pertvarkymas socialistiniais pagrindais
- socialistinio žemės sektoriaus tvirtėjimas respublikos kaime;
- nauji žmonių tarpusavio santykiai;
- naujas požiūris į darbą ir pareigas;
- rūsti klasinė kova;
- žmonių politinio sąmoningumo pakilimas;
- pirmieji kolektyviniai ūkiai.

Prievarta peršamos temos buvo sutiktos gana priešišškai. Vis dėlto „į tarybinės lietuvių literatūros ugdymą įsijungė visa eilė rašytojų, anksčiau stovėjusių socializmui svetimose pozicijose, tačiau dabar vis labiau įsisavinančių socialistinę pasaulėžiūrą ir jau davusių mūsų tarybinei vertingų kūrinių“. (Vėliavos, 1948, 7). Tai rašytojai: Vincas Mykolaitis-Putinas, Antanas Vienuolis, Juozas Paukštelis, Ieva Simonaitytė ir kt. Jie pakluso socialistinio realizmo taisyklėms. „Taip buvo nutekinti socialistinio realizmo kaip rašymo metodo stereotipai: teigiamas sovietinis herojus, klasių antagonizmas, socializmo statybos tematika, populiarumas (kūrinys skiriamas darbo žmonėms)“. (Juodytė-Žižienė, 2001, 12)

Kūrinio struktūrai buvo privalomos trys dalys:

1. teiginys, jog tarybų valdžia – istorijos neišvengiamybė;
2. komunistų partijos neklystamumo ir galios mitas;
3. komunistinės ateities idėjos plėtojimas.

Tokia socialistinio realizmo kūrinio struktūra primena XIX amžiaus didaktinės prozos struktūrą. Didaktiniai tekstai buvo atvirai moralizuojantys, skatinantys tikėti Dievu, o knygelių paskirtis – „suteikti patrauklios lektūros išmokusiam skaityti kaimo žmogui: tiek elementorių išėjusiam vaikui, tiek ir suaugusiam, kad galėtų plėsti savo žinojimą apie pasaulį ir gilinti dorovinių sprendimų sąmoningumą“. (Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius, 2001, 509)

Šie uždaviniai ir teiginiai iš dalies atsispindi tarybinėje 5-6 dešimtmečių prozoje, tačiau, savaime aišku, tekstų paskirtis buvo transformuota: religija paneigiama, vietoj Dievo šlovinamos komunizmo idėjos, kurios auklėja žmogų ir daro jį sąmoningesnį.

Didaktiniuose tekstuose centrinė figūra ir jos poelgiai yra labai aiškiai pavaizduojami, kadangi per juos yra perteikiamas moralas. Dažniausiai vaizduojamas išmintingas, dievobaimingas ir doras

žmogus. Socialistinio realizmo kūrinuose toks žmogus yra kovotojas už teisybę, lygybę, kilęs iš neturtingųjų, komunistas.

Valstiečiai yra didaktinio kūrinio adresatai; didaktinėje prozoje jie užima žemiausią pakopą, tačiau ne mažiau reikšmingą už kitus luomus. Tarybinėje literatūroje valstiečiai ir paprasti darbininkai bei jų gyvenimo vaizdavimas yra viena iš pagrindinių temų. Luomų skirtumas XIX amžiuje buvo neperžengiama kliūtis valstiečiams, o socialistinio realizmo vienas iš svarbiausių reikalavimų yra pavaizduoti socialinę kovą.

Taigi galima pamatyti, jog normatyvinę ir didaktinę literatūrą sieja fiktyvios fabulos, personažų struktūra, per pavyzdžius pateikiami moralai, jų abiejų tikslas yra auklėti žmogų, o „<...> tekstai, kurie yra sukurti atviros didaktinės ar ideologinės komunikacijos dėlei, adresatui kalba plakatiškai, normatyviškai“. (Klimašauskienė, Maskuliūnienė, 2004, 89) Kaip pastebėjo Vytautas Kubilius, pokario metais „įsigalėjo racionalistinė didaktinio epo literatūra, kuriama pagal nustatytų idėjų, temų, herojų, konfliktų inventorių“. (Kubilius, 1996, 54).

Andrejaus Siniavskio nuomone, socialistinis realizmas labiau atitinka klasicizmą: „šį antspaudą turi ir teigiamas herojus <...>, ir griežtai hierarchiškas kitų vaidmenų paskirstymas, ir siužeto logika, ir kalba“. (Cit. iš Baliutytė, 2002, 69) Tiek klasicistinio, tiek socialistinio realizmo meno uždavinys buvo šlovinti ir stiprinti valstybę; keliamos valstybingumo, patriotizmo, visuomeninių pareigų idėjos. Žmogus abejose literatūrose turėjo būti vaizduojamas kaip kovotojas už kilnius tikslus, visuomeninių idealų vardan atsisakantis asmeninių interesų. Žmogus klasicizmo laikotarpiu buvo vertinamas pagal jo intelektą, kiek yra išsimokslinęs, kiek supranta visuomenės reikalus ir sugeba savo jausmus pajungti protui. Socializmo visuomenėje nekreipiamas dėmesys į žmogaus intelektą ir jo žinias; svarbiausia yra tai, kad jis suvoktų visuomenės bei partijos svarbą savo gyvenime. Vėlesnėje socialistinio realizmo literatūroje pastebimas dar vienas klasicizmo bruožas – pareigos ir jausmo susidūrimas, kuris turi baigtis proto pergale. Pagrindinis skirtumas tarp klasicizmo ir socialistinio realizmo literatūros yra jos paskirtis. Klasicistinė literatūra buvo skirta aristokratijai ir griežtai atsiribojusi nuo žemesniųjų visuomenės luomų, o tarybinė priešingai – orientuota į darbininkų sluoksnį. Taigi socialistinė realizmo literatūra turi panašumų ne tik su XIX amžiaus didaktine, bet ir su klasicistine literatūra.

Elenos Baliutytės nuomone, „socialistinis realizmas yra teleologinis manipuliacinis meninės kūrybos metodas“. (Baliutytė, 2002, 69). Manipuliacijos šiuose kūrinuose nemažai, nes meniniai vaizdai socialistinio realizmo literatūroje visados buvo emocionaliai nuspalvinti; siekiama apeliuoti į žmogaus jausmus, sužadinti atsakomąją emociją; meilę ar neapykantą, pasigėrėjimą ar pasišlykštėjimą, džiaugsmą ar pyktį ir t.t. Manipuliuojama ne tik skaitytoju, bet ir menu, kuris buvo

„postuluojamas kaip ideologijos tarnaitė, o menininkas – kaip partijos užsakymus vykdančis samdinys“. (Kubilius, 1997, 42).

Šiame darbe siekiama atskleisti ir išnagrinėti tarybinės prozos kanonus. Jie labiausiai atsiskleidžia lyginant Antano Vienuolio romano „Puodžiūnkiemis“ pirmąją redakciją, išspausdintą 1949 metais „Pergalės“ žurnale, ir 1952 metų knygos variantą, Ievos Simonaitytės apysakos „Pikčiurnienė“ redakcijas bei Jono Dovydaičio romano „Po audros“ - „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ (1947-1948 m.) redakcijas. Lyginant išryškėja, ko buvo reikalaujama iš literatūros kūrinių, kuris buvo „tobulinamas“ autorių ir redaktorių.

Antano Vienuolio „Puodžiūnkiemis“ ir Ievos Simonaitytės „Pikčiurnienė“ yra praėję ilgą redagavimo kelią ir suteikę gana daug išgyvenimų abiem rašytojams. Aleksandras Žirgulytis savo straipsnyje „Klasiko golgotos“ apie „Puodžiūnkiemį“ sako: „Tai *savos* ir drauge *svetimos* veikalas, išaugęs iš *savos* ir *svetimos* valios, kai svetima valia dėl tam tikrų aplinkybių kartais buvo vyraujanti“. (Žirgulytis, 1989, 121). Ši mintis tinka ir I.Simonaitytės apsakai, kuri vos pasirodžiusi buvo sutikta palankiai tiek kritikų, tiek skaitytojų. Jono Dovydaičio romaną „Po audros“ buvo verčiamas į rusų kalbą, pridedant naujus skyrius, įvedant naujus veikėjus bei pakeičiant pavadinimą į „Dideli įvykiai Naujamiestyje“.

Pastarasis romanas buvo naujo pobūdžio: tai pirmas gamybinis romanas lietuvių socialistinio realizmo literatūroje. Nuo kitų nagrinėjamų šiame darbe kūrinių skiriasi ne tik tematika – fabriko atstatymas, bet vaizduojamu laikotarpiu – karo pabaiga-taikos metas. „Puodžiūnkiemis“ ir „Pikčiurnienė“ buvo kurti pagal vieno redaktoriaus nustatytas taisykles bei paklusdami socialistinio realizmo reikalavimams, kūriniai neišvengė panašumų. Reikėtų priminti, kad A.Vienuolio romanas „Puodžiūnkiemis“ išleistas 1952 metais, o I.Simonaitytės „Pikčiurnienė“ 1953 metais bei redaguoti vieno redaktoriaus – Icchoko Gurvičiaus.

Vieną iš pagrindinių teigiamų veikėjų „Puodžiūnkiemyje“ Arvydą Gailiūną galima lyginti su Trūde Būbliene („Pikčiurnienė“). Juos pritarti komunistinėms idėjoms paskatina kiti žmonės: Arvydą jo uošvis pagrindinės Komunistų partijos narys Benis Poderis, o Trūdę – vyras Jurgis Būblis.

Abiejuose kūriniuose yra skaitomas Komunistų partijos manifestas. Šiomis scenomis tarsi norima pabrėžti, kad reikia domėtis marksistiniu mokslu, kad jį tiesiog privaloma skaityti, norint tapti geru komunistu.

Panašumo neišvengta ir vaizduojant abiejų neigiamų veikėjų – Jono Puodžiūno ir Bušės Pikčiurnienės – norą tapti dvarininkais. Pikčiurnienė svajoja apie Pikčiurniškę, o Puodžiūnas apie Puodžiūnavą. Abiejuose kūriniuose dvaro ir turto simboliu yra pasirinkta karieta. J.Puodžiūnas

senatvėje ja važinėjasi, o šalia tupi šuo (paveldėtojas pabėgo su mylima mergina, prieš tai pavogęs iš tėvo penkis tūkstančius litų). Bušė karieta vyksta tik į bažnyčią ir į teismą.

Bažnyčios atstovus J. Dovydaitis savo romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ vaizduoja neigiamai: akcentuoja jų parsidavėlišumą, suktumą, turtų troškimą. Panašiai šio luomo atstovus vaizduoja ir A.Vienuolis bei I.Simonaitytė. Bušę, „besijaudinančią“ dėl Trūdės nenoro krikštyti vaiką, palaiko kunigas. Per pamokslą jis pareiškė gilią užuojautą Pikčiurnienei, kad ši turinti tokią seserį. Vienuoliai, atvykę į Puodžiūno dvarą, jame elgiasi lyg ten jau seniai būtų jų nuosavybė. Vėliau jėzuitai pabėga su dalimi Puodžiūno turto.

Tiek „Puodžiūnkiemyje“, tiek „Pikčiurnienėje“ sarkastiškai yra vaizduojama tuometinė valdžia. Juokiamasi iš rinkiminių agitacijų, viršininkų bukumo. Valdininkai vaizduojami kaip nuolat kyšio reikalaujantys, turto besigviešiantys žmonės.

Darbe nagrinėjami pagrindiniai kūriniuose aptinkami stereotipai: teigiamų ir neigiamų herojų paveikslai, jų opoziciškumas, pasyviųjų veikėjų paveikslai, patoso bruožai, kūrinio kompozicija. Daugiausia remiamasi Kosto Korsako monografija apie „Puodžiūnkiemį“, V.Kubiliaus ir Romanos Dambrauskaitės monografijomis apie I.Simonaitytės kūrybą, Elenos Bukelienės, Juozo Stonio, Janinos Žėkaitės, Alfonso Bieliausko, Aleksandro Žirgulio straipsniais.

Šiuolaikinės kritikos apie „Puodžiūnkiemį“, „Pikčiurnienę“ ir „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ bei socialistinio realizmo kryptį yra mažai. Galbūt dėl to, kad „priklausomybės patirtis tebėra labai arti, todėl kai kuriems vyresnės generacijos autoriams tektų sugrįžti ne tik prie beletristinių priklausomybės laikotarpio tekstų, bet ir tų ideologizuotų interpretacijų, kurios buvo gaminamos tiems tekstams paaiškinti“. (Samalavičius, 1999, 161).

Darbas parašytas remiantis lyginamuoju, istoriniu–kultūriniu ir tekstologiniu analizės metodais.

II. TURINIO KANONAI

1.VEIKĖJŲ OPOZICIJA

Ankstyvajame socialistinio realizmo laikotarpyje dominuoja kūriniai, vaizduojantys praeitį. Tokių kūrinių pagrindą sudaro klasinis konfliktas. Klasių kovai vaizduoti buvo sukurtos tokios scenos, kuriose ryškūs antagonistų ir protagonistų susidūrimai. Jie paryškina praeities negatyvumą ir ateities perspektyvą. Klasių konflikte ryškiausi yra neigiamų veikėjų paveikslai.

1.1.NEIGIAMAI VEIKĖJAI

Neigiami veikėjai socialistinio realizmo kūrinuose yra vaizduojami kaip liaudies priešai, politiniai veidmainiai, norintys patraukti savon pusėn silpnesnius ir tamsesnius. Siekiant sustiprinti šių veikėjų kritiką, jie iškeliami į pirmą planą ir tampa pagrindiniais kūrinių veikėjais. Neigiamų herojų vaizdavimas leido autoriui „išpažinti kaltes, išsilaisvinti iš susikaupusių sielos šlakų“. (Большев, 2002, 7). Buožės negali turėti moralės, jie myli tik save, visur siekia naudos, pasipelnymo, pavydi sėkmės, o visų svarbiausia – jie, laikui bėgant nesikeičia, o jų vaikai tokie pat išnaudotojai. Tokie buvo neigiamo veikėjo vaizdavimo kanonai.

„Puodžiūnkiemyje“ pagrindinis neigiamas veikėjas yra Jonas Puodžiūnas. Romano pradžioje yra nupiešiamas jo paveikslas: „Kresnas, plačių pečių, sunkaus arklio kojų, veidas lyg suakmenėjęs, giliai įdubusios mažutės akys, galva laikėsi ant trumpo kaklo, ir atrodė jis vis išsigaužęs būtų. Kai jis šnekėjo su žmogumi, niekuomet nežiūrėjo jam į akis, o vis pro šalį arba sau po kojomis. Žmonės kalbėjo, kad jis šnekėjo, kad jis esąs pasalūniškai gudrus, labai šykštus, labai suktas ir ką bepadaręs – vis kreivai, o per dvaro centro dalybas apmovęs net ir savo tikrąjį brolių“¹. Tokia Jono Puodžiūno išvaizda ir duota charakteristika leidžia spręsti apie jo moralines savybes.

Buožės paveikslas piešiamas kaip antgamtinės būtybės, kuriai ne vieta žemėje. Šitoks yra Pikčiurnienės paveikslas. Detalaus paveikslo, kaip atrodo Bušė, nėra; pasakoma, kad ji yra juodų akių ir tokios pačios spalvos plaukų. Kaip išskirtinis bruožas yra pateikiamas klyksmas vos tik jai gimus – nuoroda į jos būsimą charakterį. Išvaizdos detalės nurodo į jos prigimtį: „Pėsčia einantieji paliko stovėti paliko stovėti ir išsižioję žiūrėjo įkandin kariatės, kurioje stovėjo moteris pasišiaušusiais plaukais, su skepeta kreivai ant pečių, purvinu veidu ir beprotiškai išverstomis akimis. Ji, persilenkusi per vežiko pasostę, mušė arklius su botkočiu. Karieta nužė lyg audra,

¹ **Vienuolis A.** Puodžiūnkiemis. Raštai. V., Vaga, 1987, T.5. p.393 Toliau bus cituojama nurodant pavardės sutrumpinimą, redakcijas ir puslapius (I-1949m, II- 1952m).

paskui save palikdama kažkokį dvokiantį garą². Taigi Pikčiurnienės paveikslas yra piešiamas lyg ji būtų velnio įsikūnijimas: juoda, klykianti, išverstomis akimis.

J. Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ konkrečiai nevaizduojamas vienas kuris neigiamas veikėjas – buožė. Šis romanas yra gamybinis, vaizduojamas laikotarpis taip pat skiriasi, todėl neigiami veikėjai taip pat kiek skiriasi nuo kitų nagrinėjamų romanų veikėjų. Šiame kūrinyje figūruoja neigiamų veikėjų grupės, o per atskirus (individualius) neigiamų veikėjų paveikslus tik išryškunami visos grupės charakteringi neigiami bruožai.

Velniška prigimtis vieno iš neigiamo veikėjų vaizduojama ir J. Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“. Žerda - buvęs gestapo karininkas, jis žudė ir kankino žmones. „Jo išsišovusios akys šokinėjo nuo vieno daikto prie kito. Žerda buvo neaukštas, pakumpęs, sauso veido. Storos, plačiai atvėpusios žmogučio lūpos tarsi ryškiu brūkšniu skyrė smakrą nuo viso veido. Burnoje blizgėjo eilė auksinių dantų. <...> Kai supykdamo, atrodydamo, kad gali savo auksiniais nasrais bet kam perkąsti gerklę“³. Toks neigiamo veikėjo vaizdavimas turėjo skatinti neapykantą, pasmerkimą, suvokimą, jog tai ne žmogus, o žvėris, valdomas nepaaiškinamų troškimų žudyti.

Romano „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ dar vienas neigiamas veikėjas Labonis yra vaizduojamas kaip savo išvaizda ir įvaizdžiu besirūpinantis žmogus: elegantiškas kostiumas, auksinis laikrodis, su žiedu, plaukus tepantis tepalu. Šios išvaizdos detalės yra skirtos parodyti, jog šis personažas yra ne toks, kaip kiti: karo situacijoje turto demonstravimas yra signalas, kad priklauso valdžios sluoksniui.

Trečiasis šio romano veikėjas – Vagneris – Labonio akimis atrodo santūrus ir šaltakraujis individas. „<...> buvo status, gana lieknas, raudonplaukis vyriškis. Jo negalėjai pavadinti nei simpatišku, nei atstumiančiu. Jis paslaugus, mandagus, bet mažakalbis. Užuoat ką pasakęs, jis dažniausiai tik nusišypsodavo“ (J.Dovyd., II, p.83)

Taigi neigiamo veikėjo išvaizdos aprašas nurodo jo būdo savybes: bėginėjančios akys - apgaule, įtarumą, dantys – kraugeriškumą, pasišiaušę plaukai – pamišimą, nestabilumą, šaltakraujiška šypsena – pavojingumą.

Redaktorius I.Gurvičius ir kritikai reikalavo „Puodžiūnkiemyje“ ir „Pikčiurnienėje“ vaizduoti visiškai nužmogėjusį, morališkai degradavusį veikėją, kad padarytų jo paveikslą kuo atgrasesnį, todėl iš ankstesniųjų redakcijų buvo pašalinti teigiami pagrindinių veikėjų bruožai. Hiperbolizuotos neigiamo veikėjo charakterio ypatybės, paties herojaus veiksmai yra vaizduojami kaip didžiulė priešprieša teigiamiems veikėjams.

² **Simonaitė I.** Pikčiurnienė. V., Vaga, 1980, p.130. Toliau bus cituojama nurodant pavardės sutrumpinimą, redakcijas (I-LLTI BR, f.74-9; II-1953) ir puslapius.

³ **Dovydaitis J.** Dideli įvykiai Naujamiestyje. V., Vaga, 1984, p.83. Toliau bus cituojama nurodant pavardės sutrumpinimą, redakcijas (I-1947m, nr.: II—1948m.) ir puslapius.

Antrame romano variante Jono Puodžiūno nepalaužia nei asmeninės nelaimės, nei aplinkybių pasikeitimai. Tai išryškėja romano pabaigoje, kai abu Puodžiūnai, netekę savo vaikų, ir toliau kaupia savo turtus, sukčiauja. 1949 metų romano variante Jonas Puodžiūnas yra išlaikęs dalelę žmogiškumo, gailisi dėl padarytų klaidų: „Ir kam visa tai,“ - pakartojo pats sau ir susimąstė. Susimąstė, kad iš tikrųjų - kam visa tai: žmona ir taip buvo ne kokios sveikatos, o dabar, po sūnaus laidotuvių ir visų šitų pergyvenimų, ji nyksta ir tirpsta kaip žvakė ir jam jau nebe padėjėja. Ir pats seniai pražilo ir paseno. Vaikų... nebėra...“ (A.Vien, I, p.603.). Knygos variante šio epizodo nebeliko. Puodžiūnas mąsto tik apie gyvulius, laukus, samdinių nesąžiningumą – minčių apie netinkamus poelgius nėra. „Pašalinus ne vieną tokį išgyvenimą, socialinės veikėjo charakteristikos kontūrai pagriežtėjo, tačiau charakterio piešinys tapo neabejotinai skurdesnis“. (Stonys, 188, 12)

Pikčiurnienės paveiksle autorė ir redaktorius I.Gurvičius įkūnijo blogiausias žmogaus savybes: žiaurumą, godumą, suktumą. Bušei nieko nėra šventa, neliečiama. Pinigai ir turtas lemia jos santykius su šeima, giminėmis, kaimynais, net vyro pasirinkimas virsta piniginiu sandėriu. Kiekvienas Pikčiurnienės žingsnis siejamas su skriauda ir išnaudojimu. Visa ši personažo charakteristika atskleidžia pagrindinius socialistinio realizmo reikalavimus neigiamam veikėjui vaizduoti. Knygos variante Pikčiurnienė sudaro kietos, atšiaurios, savimi pasitikinčios, kitų nuomonės nepaisančios moters įspūdį. Nėra tikslaus jos išvaizdos apibūdinimo, pažymimos tik blogosios charakterio savybės, kurias ji turi nuo pat vaikystės. „Bušės charakteris neturi vystymosi istorijos – ji tokia pat nuo pradžios iki pabaigos“. (Kubilius, 1958, 257).

Šitoks pagrindinės herojės vaizdavimas visiškai skiriasi nuo rankraščio variantų. Jame atskleidžiamos gerosios Bušės charakterio savybės. Čia ji vaizduojama kaip arši kovotoja už teisybę, pavyzdžiui, betarnaudama ūkininkui, užmovė kiaulinį kibirą su visu ėdalu jam ant galvos. „Ji pati padarydavo provą, kai jai norėdavo algos nusukti arba išsiderėtąją paselę ar drabužius neatiduoti.

Kai ji jiems uždroždavo, jie eidavo ausis priskliausdavo ir dantis grieždami jai viską gražindavo.

–Aš dirbu kaip žmogus ir nenoriu, kad į mane žiūrėtų kaip į šunį, - sakydavo ji. – Manęs už nosies niekas nevadžios.

Ir nevadžiojo“. (I.Sim, I, p.4.)

Buožės yra vaizduojami trokštantys garbės, pripažinimo, kuris palengvintų jų kelią į dar didesnius turtus. Jonas Puodžiūnas svajoja apie jo dvarą įsikūrusį miestelį su bravoru, pienine, bažnyčia. Puodžiūnai jaučiasi esą dvarininkų Siesickų tradicijų perėmėjais, nors jie tik nusipirko dvarą šiems nusigyvenus. Apskritai, Puodžiūnai yra vaizduojami kaip valstiečiai, netikėtai įsigiję dvarą, neturintys supratimo, kokia iš jo nauda. Taip tarsi akcentuojamas buožių trumparegiškumas,

nesuvokimas, jog ponu netampama per naktį. Komiškai vaizduojama ta scena, kurioje svarstomas parko likimas:

„ – Kas čia mes, martele, nelyginant visai svetimi – belieka tik tvora vieniems nuo kitų apsitverti! Ar mes ne artimiausi giminės, - kalbėjo Antanienė Jonienei grįžtant iš parko, kur jų vyrai buvo jau ir virves ištiesę matuoti.

- Taigi ir aš savajam sakau, - pritarė jai Jonienė, - ar tau pasivaikščioti, ar gyvulį panamėje paganyti – kur bendra, vis plačiau“. (A.Vien., II, p.10)

Pagrindinės herojės paveikslas yra vaizduojamas su tam tikra pašaipa, sarkazmo gaidele. Bušė („Pikčiurnienė“) išjuokiama už jos aklą troškimą tapti dvarininke.. Ji turi savo ateities supratimą. Herojės gyvenimo idealas – dvarininko fon Bergeshofa visuomeninė padėtis, o tikslas – dvaras. Traiškių dvaro parceliavimas – tai tas įvykis, kuris išveda Pikčiurnienę į plačią veiklos erdvę. Ji netgi mintyse save vadina „ponia“, o savo sodybvietę – Pikčiurniške. Bušei būdingas garbės ir valdžios godulys: bedalinant Traiškių dvarą jai atitenka karieta (karieta važinėjasi ir Jonas Puodžiūnas):

„Karieta! Dabar Pikčiurnienei neberekės į gardikes sėstis, jei norės kur važiuoti. Jau Pikčiurnienė svajoja, kad greitai bus ir tinkamas vežėjas, ir su juo ji važiuos į turgų!

–Tai žiūrės žmonės!

„Je, Bušė Karnelikė!- jie stebėsis“. (I.Sim, II,p.58.)

Bušė trokšta bendrauti su valdžia, su vokiečiais. Visiems lietuvininkams didžiulė gėda ir negarbė bičiuliautis ar kokiu reikalu kreiptis į vokiečius, tačiau Pikčiurnienei tai nerūpi: „Kaip mielai ji būtų norėjusi taip imti ir įeiti pro kokias nors duris, pro bet kokias - ant kurių būtų užrašyta arba „teismo pirmininkas“, arba „tardytojas“, arba „advokatas“, arba kad ir „kanceliarija“, pro bet kokias, kad tik visiems bežiūrint įeiti“. (I.Sim,II,p.118.)

Romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ neigiami veikėjai yra kartu ne tik bendražygiai, bet ir konkurentai: kiekvienas iš jų, svajodamas apie hitlerinę Lietuvą nesvarsto apie kitų žmonių likimą, jie svajoja apie savo visuomeninę padėtį, ar kokį postą jie užims:

„Naktį Labonis sapnuodamas šypsojosi. Jis matė save aikštėje – tūkstantinė minia. Kariuomenės pulkai, palenktos vėliavos. Gaudžia trimitai. Pakėlusios vamzdžius, patrankos šauna pirmąją salvę. Žmonių šauksmai. Visų veidai atkreipti į važiuojantį automobilį. O juo važiuoja jis, Labonis, auksuota generolo uniforma, pakėlęs ranką“. (J.Dovyd., II, p.235) Automobilis – kaip ir karieta reiškia valdžią ir pripažinimą. Per šį Labonio sapną atsiskleidžia pagrindinis šių neigiamų herojų tikslas – garbė. Kaip ir visi socialistinio realizmo kūriniuose vaizduojami neigiami veikėjai, taip ir šie yra kilę iš dvarininkų ar centrų savininkų šeimų. Taigi jiems svarbu ne patriotiniai jausmai, o asmeninė nauda:

„Mes taip lengvai savo buvusio turto neišsižadėsime. O kai laimėsime – mums bet kurios tarnybos nepasiūlys... Imsime tik vyriausybėje“. (J.Dovydas, II, p324)

Klasinė prigimtis akcentuojama ypač akcentuojama santykių su pavaldiniais scenose. Jonas Puodžiūnas („Puodžiūnkiemis“) yra vaizduojamas gobšus turtų, tačiau išnaudojimo scenų romane mažai: daugiau vaizduojamos jo kaimynų žemės užvaldymai, aferos su perkama žeme.

Knygos variante Bušė („Pikčiurnienė“) tampa išnaudotoja, kuri skriaudžia samdinius, kaimynus. Jos gobšumas akivaizdžiausias toje situacijoje, kur už duonos kąsnį ar lašinių gabalėlį nuvelka nuo varguolio paskutinį švarką, iš kito atima kepurę ar verčia dirbti iki apalpimo ligotą moterį. Prasidėjęs I pasaulinis karas padeda jai pralobti. Ji naudojasi susiklosčiusia padėtimi, kai už menką duonos kriaušlelę buvo mokami didžiuliai pinigai ir „visas miestas bėgdavo paskui vežimą“. (I.Sim, II, p.71.)

Vienas iš būdingiausių Pikčiurnienės bruožų santykiuose su šeima yra nuolatinis bylinėjimasis. Teisme sprendžiamos problemos dažniausiai yra susijusios su turtu: arba Pikčiurnienę kas nors materialiai „nuskriaudė“, arba ji pati nori ką nors neteisėtai prisiteisti.

Kaip būdingą klasinės prigimties bruožą dar galima išskirti Pikčiurnienės gėdijimąsi savo vargingųjų giminių. Bušė niekina savo seseris, ištekėjusias už neturtingų vyrų, kurie, jos manymu, yra nieko verti, nepalaiko su jais ryšių, o su darbininkų Būblių šeima juos visai nutraukia.

Rankraštiniame variante Bušė myli ir rūpinasi savo seserimis. Pamačiusi, kaip vargingai po vestuvių gyvena Trūdė ir Jurgis, ji grįžo į namus, „pasiėmė duonos, sviesto, pieno ir kitokių dalykų, ir taip, ratuota kaip bitė, sugrįžo pas Trūdę Būbliene“. (I.Sim, I, p.26.) Visos seserys puikiai sutaria ir bėga patarimo ar pagalbos pas Bušę. Apskritai Pikčiurnienė Benagiuose yra gerbiamas žmogus, kurią meiliai vadindavo mamužė. Ji nekenčia vokiečių, dvarininkų už jų siekius išnaudoti kumečius. Taigi rankraštinis Bušės paveikslas radikaliai skiriasi nuo oficialiojo.

Neigiamų veikėjų vaikai taip pat turi būti vaizduojami neigiamasi – dar vienas socialistinės literatūros kanonas. 1949 metų romano redakcijoje Jonas Puodžiūnas vaizduojamas kaip dar ne visiškai sumaterialėjęs, turintis jausmus, pvz.; jis labai išgyvena dėl vaikų, tačiau rengiant antrąją redakciją, tokių epizodų atsisakoma, motyvuojant neįtikinamumu. Kaip jau buvo minėta anksčiau, tipišku veikėjų vaikai yra tipiški. 1952 metų knygos variante Povilas ir Aldona tampa liberalais, nepritariančiais esamai valdžiai, bet ir prieštaraujantys būsimai. Aldona vaizduojama kaip arogantiška panelė, kuri gėdijasi prastai apsirengusio brolio, siekia ištekėti už kokio nors turtuolio. Povilas parodomas kaip bailys, bijantis fizinio skausmo, tačiau yra tvirtai įsitikinęs, jog darbininkų valdžia nieko gero negali duoti. Kaip galima pastebėti, jog toks Puodžiūniokų vaizdavimas labai skiriasi nuo ankstesniojo, pateikto žurnaliniame variante.

Prie neigiamų veikėjų galima priskirti ir jaunosius Pikčiurnas. Marti Ilžė Malonikė yra modifikuota Bušė. Ji tęsia uošvės darbus, tačiau ir pranoksta ją žiaurumu, negailestingumu. Sūnus Jokūbas – silpnavalis, nesugebąs pasipriešinti nei motinai, nei žmonai.

A.Vienuolio ir J.Dovydaičio romanuose įtvirtinama dar viena – klerikalizmo tema. „Puodžiūnkiemyje“ yra vaizduojami broliai vienuoliai. „Katalikų dvasininkija romane iškyla kaip dalis bendro socialinio fono, būdingo buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje laikotarpiui“. (Korsakas, 1984, 408) kūrinyje akcentuojamas vienuolių turtų gausumas, ūkinė veikla, domėjimasis politika. Net neigiamas veikėjas – Jonas Puodžiūnas – pastebi jų gobšumą ir šeiminingumą: „Tik aš vieno nesuprantu,- samprotavo toliau Puodžiūnas, - kam juos įsileidžia mūsų vyriausybė ir aukštesnioji dvasininkija ir kodėl jų su savo rafinuota katalikybe nenukreipia į Latviją, Estiją, Suomiją, Skandinaviją ir kitas nekatalikiškas šalis? Mes jau ir taip esam visu šimtu procentų katalikai“. (A.Vien., II, p.371) Vienuoliai yra vaizduojami kaip bailiai – vos pajutę permainas, pabėga su visu turtu. Jono Dovydaičio romane įvedamas naujas socialistinio realizmo kanonas – klerikalizmo neigiamas vaizdavimas. Pirmojoje redakcijoje ši tema neliečiama, taigi ji atsiranda „pataisytame“ romano variante.

Kristiną Skorupskis apibūdinamas kaip „nuostabiai jauno veido, moteriškais rožiniais skruostais ir baltomis putliomis rankomis su rūpestingai išvalytais apkarpinėtais nagučiais“. (J.Dovyd., II, p.26) Taigi jau vien išvaizdos aprašymas nuteikia negatyviai, tarsi supriešinama su darbo žmonėmis. Prelatas nuolat cituoja lotyniškai Saliamono „Giesmių giesmė“, neatsisako gyvenimo malonumų, o tikėjimo tiesas iškraipo, kad būtų tinkamos jo teiginiams ir mintims pagrįsti.

Prelatas pasmerkiamas ne liaudies, bet to žmogaus, kuriuo jis manipuliavo – tarsi visi apgaudinėti atsilygina per vieną žmogų. Kristina, jauna mokytoja, praregi: „kažkas sudegino kluoną su pašarais arklių nuomojimo stotyje. O Skorupskis vėl ramių ramiausiai paaiškino: „Pasikliaukite dievo malone. Jis neužmirš tų, kurie vargsta...“ Kai vėl kalba užėjo apie buožinių banditų iššudytą Meldučių šeimą, jis žiovavo, žegnojosi ir kalbėjo; „Palaiminti, kurie miršta be nuodėmės...“ Taigi šiais dvasininkų paveikslais yra įvedamas naujas, neigiamas jų vaizdavimas.

Kaip jau minėta, J.Dovydaičio romano abiejuose variantuose neigiamų veikėjų paveikslai nelabai kuo skiriasi, tačiau jie vaizduojami kitaip nei „Puodžiūnkiemyje“ ir „Pikčiurnienėje“.

Tiek pirmajame variante „Po audros“, tiek antrajame „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ jie tie patys – Labonis, Vagneris ir Žerda. Visi šie trys veikėjai yra abiejuose variantuose yra diversantai, hitlerinės Vokietijos įsakymu siųsti šnipinėti ir perduoti žinias apie sovietinės armijos apsiginklavimą bei dislokacijos vietas. Karui baigiantis, ši grupelė užmirštama, ir jų kova tampa kova už būvį, už tariamą rehabilitaciją į naująjį gyvenimą, neužmirštant vilties, jog į Lietuvą grįš ankstesnė valdžia.

Antrajame šio romano variante „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ neigiamų veikėjų paveikslai labiau išplėtoti, socialistinio realizmo reikalavimu išryškinti neigiami jų bruožai. Ypač pabrėžiamas šioje redakcijoje vidinis grupelės susiskaldymas, taip tarsi supriešinant darbo žmonių vienybę su mažos grupės nesantaika, kurioje vyrauja vieno žmogaus asmeniniai siekiai. Individualizmas yra pateikiamas kaip vienas iš pagrindinio neigiamo veikėjo Labonio bruožų:

„Labai pavojinga, - nusprendė jis. – Susidūrus su kariškiais lengvai galima ir pačiam galvą paguldyti. Ne tam aš čia grįžau. Aš esu gudresnis ir labiau išsilavinęs už Vagnerį ir Žerdą. <...> Man reikia greičiau tapti vadu, o ne pasilikti eiliniu, vykdančiu kitų įsakymus...“ (J. Dovyd. II, p.235)

Ši citata iliustruoja ir dar vieną neigiamo veikėjo bruožą – savęs iškėlimą manant, jog kiti yra menkesni. Kitų menkinimas ar žeminimas yra vienas iš socialistinio realizmo reikalavimų neigiamo veikėjo vaizdavime.

Įdomu yra tai, jog pirmajame romano variante Labonis yra vaizduojamas žiaurus: jis nužudo kūdikį: „Nebeišlaikė šios dvikovos Labonis. Jo viduje pabudo savisaugos žvėris ir sugriebė į savo nagus paskutinį švelnumo atspindį sieloj. Mediniu judesiu Labonis nusitaikė ir iššovė į kūdikį. Paskui apsisuko, išbėgo iš trobelės“. (J.Dovyd., I, 6, 22)

Romane abejose redakcijose neigiami veikėjai yra aktyvūs kovotojai prieš sovietinę valdžią. Diversantų grupelė yra vaizduojama kaip šaltakraujai žudikai, kuriems nesvarbu nei už ką, nei ką žudyti. Romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ išplėtojama dar viena neigiamų veikėjų grupė : „Vampyro“ gauja. Ji veikia miškuose, o Labonis tampa jų ryšininku. „Vampyro“ gauja žudo, plėšia žmones, kad patys išgyventų ir sulauktų karo tarp Vakarų pasaulio ir komunizmo ar Amerikos įsikišimo.

Neigiami veikėjai yra vaizduojami ir kaip visuomeninio turto grobstytojai ar darbo vengiantys žmonės. Vienas iš neigiamų veikėjų yra medžiagų tiekėjas Strimba. Jo paveikslas yra ironiškas: pabrėžiama, kad jo galvą puošia įmantri šukuosena, slepianti nuplikimą, o kad plaukai laikytųsi, tepa juos kvepiančiu briliantinu, kuris blizga prieš saulę lyg išlieta alyva, o nuo plaukų tepalo blizga ir kakta. Save jis apibūdina šitaip:

„Aš sergu tromboziniu miokarditu, sunkia forma... Mane dažnai ištinka širdies priepuoliai. Dėl to aš ir labiausiai norėdamas negalėjau eiti į mišką pas partizanus. Toks ligonis būčiau buvęs tik našta. Todėl nusprendžiau kenkti kitu būdu, - stojau dirbti į kortelių dalinimo biurą. <...> aš painiojau vokišką maitinimo apskaitą ir pagelbėjau alkstantiems gyventojams. Dirbau rizikuodamas atsidurti prie sienos ir būti per 48 valandas sušaudytas. Dabar savo jėgas ir gabumus pasiruošęs atiduoti tarybų valdžiai“ (J.Dovyd., II, p.213).

Vengiantis fizinio darbo ir vykdantis machinacijas fabriko lėšomis Strimba yra pateikiamas toks pat nusikaltėlis kaip Labonis ar Vampyro gauja. Taigi nesvarbu, kur veikia priešai: miške ar kolektyvo viduje, jų nusikaltimai socialistinio realizmo kūrinuose traktuojami kaip vienodo sunkumo.

Neigiami veikėjai A. Vienuolio ir I. Simonaitytės romanuose yra žymiai ryškesni bei jų paveikslai yra labiau išplėtoti, nei teigiamų herojų. Puodžiūno ir Pikčiurnienės paveikslais yra norima parodyti visą praeities blogį, buržuazijos neigiamumą, taip pabrėžiant opoziciją su teigiamais veikėjais. J. Dovydaičio romane įvedama naujo temos – pagrindinės prieš sovietų valdžią kovos bei dvasininkijos neigiamas vaizdavimas.

Neigiamų veikėjų funkcijos tekste yra parodyti praeities juodumą, praeitis pasmerkama ne negatyvių veikėjų, tačiau per konfliktą su teigiamu veikėju .

2. TEIGIAMĖ HEROJAI

Teigiamų veikėjų atsiradimas kūrinyje yra pagrįstas herojaus-pavyzdžio – kovotojo, gynėjo, kolektyvo nario - poreikiu. Teigiamieji charakteriai socialistinio realizmo kūrinuose yra aktyvūs, neabejingi gėriui ir blogiui, savo darbais, nuostatomis stengiasi kitus patraukti savon pusėn. Darbininkai, mažųjų vaikų, retais atvejais – ūkininkaičiai, nepaklusę savo tėvams, tampa aktyvūs komunizmo idėjų propaguotojais. Idėjų, kuriomis jie vadovaujasi, dažniausiai semiasi iš toliau atvykusių arba iš miesto darbininkų. Pastarieji vaizduojami kaip pažangesni, labiau „susipratę“ politikos klausimais. Teigiami herojai yra vaizduojami kaip didelio kolektyvo nariai, kuriuos vienija bendras tikslas. „Veikėjai kuriami ne kaip individualūs charakteriai, o kaip socialiniai vienetai, kurių psichologija ir veiksmai griežtai determinuoti klasinės kilmės ir padėties“. (Bukelienė, 1994, 203).

Socialistinio realizmo kūrinuose klasinė prigimtis tampa svarbiu veiksmu: ji lemia kurio nors veikėjo poveikį. Pavyzdžiui gali būti pirmojoje „Puodžiūniokų“ redakcijoje vaizduojamas Jono Puodžiūno vaikų gyvenimas. Aldona ir Povilas, buožių vaikai, pirmojoje kūrinio redakcijoje vaizduojami kaip revoliucionieriai ne tik savo įsitikinimais, bet ir pasirinktomis specialybėmis, gyvenimo būdu: Povilas Kaune advokatauja kaliniams ir neturtingiesiems, o Aldona išteka fabriko darbininko ir gydo nuteistuosius. Abiejų Puodžiūniokų gyvenimas žurnaliniame variante baigiasi tragiškai: Aldona miršta užsikrėtusi šiltine Ispanijoje, kur dalyvauja pilietinio karo veiksmuose, o Povilas miršta nuo džiovos. Povilo laidotuvės vaizduojamos kaip revoliucionierių mitingas.

Šitokiam Jono Puodžiūno vaikų vaizdavimui nepritarė kritika, motyvuodama tuo, kad tai neįtikinama, taip apibrėždama suvokimą, kad teigiamu herojumi negali būti vaizduojami tie personažai, kurių klasinė prigimtis prieštaravo pažiūroms. Vietoj pakankamai plataus šių dviejų personažų veiklos vaizdavimo, buvo pasiūlyta praplėsti Mykolo Jonaičio ir Arvydo Gailiūno poveikslus, kaip aktyvius kovotojus prieš visą buržuaziją.

Šių dviejų personažų vaizdavimas, nors ir pagal socialistinio realizmo taisykles, buvo kritikuojamas dėl jų schematiškumo, per menko kiekio gyvenimiškos medžiagos. Buvo priekaištaujama ir dėl darbininkų poveiklio neindividualizuotumo, paviršutiniško klasinės kovos vaizdavimo, buities poveiklio meninio blankumo. Akivaizdu, jog rašytojas A. Vienuolis menčiau pažino teigiamo herojaus buitį, jo problemas, nors „charakteriai teisingai apibrėžti, nors jų dalyvavimas klasių kovoje parodytas plačiai ir įvairiapusiškai...“ (Venclova, 1980, 165)

I. Simonaitytės apysakos teigiamieji herojai Būbliai taip pat sukurti pagal visus keltus reikalavimus, tačiau ir ją kritikai pripažino esant nelabai vykusia tiek ankstesniame, tiek vėlesniame vertinime. Ypač kritikuojamas Jurgio Būblio poveikslas: „benagiškis Būblys, šis visuomeniškai

maštantis, susipažinęs su socializmo idėjomis ir dėl jų kovojantis žmogus, čia kažkoks anemiškas, sakantis laikraštines kalbas, į romano siužetą įvedamas iliustratyviai“ (Dambrauskaitė, 1968, 141) . Taip nutiko todėl, kad paskutinis apysakos redaktorius I.Gurvičius rašytojai pasiūlė kurti visiškai kitokį nei ankstesniuose variantuose šio personažo paveikslą

Teigiamųjų herojų atsiradimas 1952 metų „Puodžiūnkiemio“ redakcijoje yra esmingiausias skirtumas nuo žurnalinio kūrinio varianto. Pastarajame Mykolas Jonaitis ir Arvydas Gailiūnas minimi tik epizoduose, o apie jų pažiūras galima spręsti tik iš užuominų: Mykolą galima pamatyti tik griovių kasimo scenoje, kai jis kelia nedrąsų maištą prieš Puodžiūnus; Arvydas Gailiūnas, pasimokęs gimnazijoje, išvyksta dalyvauti Ispanijos revoliucijoje, iš kurios žadėjęs sugrįžti su savo pulku į tėviškę. Taigi šių personažai buvo tinkami tolesniam jų charakterių plėtojimui.

I.Simonaitytės apysakos „Pikčiurnienė“ rankraštyje būsimas teigiamas herojus Būblys yra vaizduojamas kaip paprastas darbininkas, apie kurį jo svainė Bušė Pikčiurnienė nieko blogo negali pasakyti: „jis atrodo darbininkas, gana kuklus“. (I.Sim, I, p.26.) Jis daug dirba ne tik namuose, bet ir tiltų statybose. Kaip ir paskutinėje apysakos redakcijoje, Jurgis Būblys su Trūde Karnelike susituokia tik civilinės metrikacijos skyriuje, tačiau ne dėl savo politinių įsitikinimų, o tik todėl, kad neturėjo tinkamų drabužių bažnyčioje. Kaip galima matyti, Būblys yra tinkamas tapti teigiamu herojumi: darbininkas, kuklus, tuokiasi ne bažnyčioje. Taip pat galima pastebėti, jog Būblio linija apysakoje iš tiesų pernelyg schematiška, kad galėtų įsilieti į natūralų siužeto vystymąsi arba, kitaip tariant, tai tebuvo „priešpriešos jėga, būtina gyvenimo dialektikos pilnatvei pagal iliustratyvią meninę paskirtį“ (Kubilius, 1987, 177).

Teigiami herojai vaizduojami tiek pirmojoje „Po audros“, tiek antrojoje J. Dovydaičio „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ romano redakcijose. Romano variantuose jų charakterizavimas mažai kuo skiriasi, daugiau vaizduojama agitacijos personažų kalbose, suteikta daugiau aktyvumo bruožų politinėje sferoje, praplečiamos tos scenos, kur pateikiami herojų išgyvenimai.

Teigiamas herojus nuo kitų skiriasi pirmiausia savo pažiūromis, kurias perima iš savo tėvų ir aplinkos. Mykolo Jonaičio („Puodžiūnkiemis“) tėvas – fabriko darbininkas, prisidėjęs prie streiko Liepojoje, kovojęs už darbininkų teises. Jurgio Būblio tėvas („Pikčiurnienė“) – bedievis, neteisingai apkaltintas žmogžudyste miręs kalėjime. Jurgio atsiminimuose tėvas – pirmas jo mokytojas, skatinęs jį rimtai galvoti ir suprasti gyvenimą. Būblių sūnaus – Viktoro – paveikslas yra įvestas paskutinėje apysakos redakcijoje. Jis nueina tėvų pėdomis: nekenčia išnaudotojų, padeda tėvui (nešioja agitacinius lapelius), dėl savo idealų atsisako šnipinėti fabriko savininkui už gerą atlyginimą. Prano Rimanto tėvas („Dideli įvykiai Naujamiestyje“) – nukankintas ponų už žemės sklypą. Pastebima, jog teigiami veikėjai dažniausiai vaizduojami kaip našlaičiai arba kilę iš gausios

šeimos, taip įtvirtinant dar vieną kanoną – tokie veikėjai yra susiformavę kaip asmenybės nuo pat vaikystės. Taigi jie tęsia tėvų pėdomis – kovoja dėl naujų idealų ir tampa herojais.

Mykolas Jonaitis („Puodžiūnkėmis“) iš nedrąsiai besipriešinančio išnaudojimui samdinio žurnaliniame variante, naujoje redakcijoje virsta į didvyrį, kuris yra „savo herojiškos kartos atstovas, didžiulio kolektyvo narys, sukaupęs savyje geriausias savo bendraamžių moralines savybes“. (Sluckis, 1951, 94). Nagrinėdamas Mykolo paveikslą knygos variante, K.Korsakas pastebi, jog „Mykolo Jonaičio bernavimas pas Joną Puodžiūną, <...> jo įtraukimas į darbininkų klasinę kovą, į streikų organizavimą ir į politinę agitaciją rinkiminiuose mitinguose, <...> jo areštas ir nuteisimas <...>, jo revoliucinė veikla kaimo darbininkų ir vargingųjų valstiečių tarpe <...> – visa tai sudaro išstisus „Puodžiūnkėmis“ vystymosi epizodus <...>“. (Korsakas, 1953, 170) Mykolas vaizduojamas kaip teisybės ieškotojas: tik atėjęs susitarti dėl tarnystės, jis pradeda klausinėti kiek valandų per dieną reikės dirbti, ar sudaroma sutartis. Jau pirmame konflikte šeiminkui paaiškėja, kad pagrindinis visų prieštaravimų ir reikalavimų kurstytojas ir sumanytojas yra jo naujasis bernas. Kito konflikto metu Mykolas išeina iš dvaro, ieško darbo kitur, pasitraukia į miestą, tampa aktyviu kovotoju už kitokią santvarką.

Galutiniame „Pikčiurnienės“ variante, kaip pastebi Vytautas Kubilius vėliausiam savo vertinime, „Jurgiui Būbliui, Trūdės Karnelikės vyrui, suplanuota tipiška pažangaus darbininko - teisybės ieškotojo biografija“ (Kubilius, 1987, 178). Grįžęs iš Vokietijos, kur dirbo liejyklose, jis skelbia lygiateisiškumo idėjas.

Būblys, pašauktas į karą, įsijungia į spartakistų gretas. Sugrįžusį į Benagius, žmonės jį apipina legendomis ir gandai. Būblys gina nuskriaustuosius, teisme atvirai oponuoja teisėjui ir už tai patenka į kalėjimą. Taip tarsi norima parodyti, kad komunistui idėjos, teisingumo jausmas yra svarbiau už asmeninę laisvę.

Amalio („Dideli įvykiai Naujamiestyje“) biografija yra mažiausiai pakitusi antrajame romano variante. Ji atitinka visus tarybinio aktyvisto biografijos reikalavimus: kilęs iš šykščios darbininkų šeimos, trokštantis mokslo, už pažiūras patekęs į gestapo rankas. Galutiniame variante jo personažas labiau suschematinamas jaunystės prisiminimais: sunkiu darbu fabrike, jo specialybės nuvertinimu. Ypač akcentuojamos studentavimo laikų scenos, kuriose jis vaizduojamas aršus rusų rėmėjas: „Tarybiniai žmonės pašėlusiai drąsūs. <...> Na, o pergalė fronte?! Visa Europa atsiklaupė ant kelių prieš šarvuotą Hitlerio kumštį, tik rusai atlaikė smūgį ir smogė atgal dešimtį kartų stipriau“ (J.Dovyd., II, 53) Taip norima parodyti, jog Amalis jau buvo susiformavęs kaip asmenybė, remianti ir laukianti Tarybų valdžios.

Tiek pirmajame, tiek antrajame romano variante Amalis iš pradžių nėra vaizduojamas kaip aktyvus darbininkas, jis dar nespėjęs suprasti, kad yra atsakingas už visos plačios šalies klestėjimą,

juo labiau, kad visada vykdė tik nurodymus, todėl vengia atsakomybės. Tuo jo paveikslas skiriasi nuo Mykolo Jonaičio („Puodžiūnkiemis“) ir Jurgio Būblio („Pikčiurnienė“). Amalis stebi direktorių Rimantą, darbininkus, taip perimdamas jų entuziazmą. Tapęs laikinu fabriko vadovu, paskatintas partorgo Baliulio, imasi didesnės atsakomybės, kol suvokia, kad „Vadovauti – vadinasi, atsakyti ne tik už save, bet ir už kitus, už visą gamyklą. Jo darbas - gairė, rodyklė kolektyvui“. (J.Dovyd., II, p.358)

Fabrikas tampa ta vieta, kurioje Amalis jaučiasi gyvenantis prasmingai, galintis padėti kitiems, perduoti savo žinias ir patyrimą, pažadinti naujam gyvenimui kitus. Keičiasi ir Amalio asmenybė: svarbiausias dalykas gyvenime jam tampa darbas, atmetamos bet kokios draugystės, paremtos senomis ar naudingomis pažintimis. Šiame pavyzdyje galima išvelgti ir didaktikos: svarbiausia yra ne asmenybė, bet liaudies gerovė.

Teigiamas veikėjas kūrinyje privalomas vaizduoti skaitantis Lenino raštus, Komunistų partijos manifestą ar bent norėti mokytis, kad galėtų geriau suprasti naujosios santvarkos ideologiją ir išaiškinti jos naudą kitiems. Arvydas Gailiūnas („Puodžiūnkiemis“) yra kilęs iš mažažemių šeimos. Puodžiūnas Arvydą leidžia į mokslus su sąlyga, kad grįš jam tarnauti ir dvare raštininkauti. Vėliau Puodžiūnas nutraukia finansavimą, bet Arvydas negrįžta jam tarnauti. Jis tampa partiniu veikėju, įkurdinamas seno revoliucionieriaus namuose, laisvalaikiu skaito „Komunistų partijos manifestą“.

Scena, kurioje Būblys (Pikčiurnienė“) savo žmonai skaito apie socialistinę pasaulio ateitį, vaizduojama kaip idilė:

„Juodu sėdėjo po beržu palangėje. Trūdė prisiglaudusi prie Būblio peties, ranką uždėjusi ant jo rankovės. O Būblys turėjo rankoje knygą, skaitė vokiškai ir vertė į lietuvių kalbą.

–Ar tu supratai? – jis paklausė Trūdę. Trūdė linktelėjo, bet kažkaip taip ilgesingai paklausė:

–Bet ar mes to besulauksime?

– Jeigu visi darbininkai vieningai veiks, sulauksime...“(I.Sim, II, p.36.)

J. Dovydaičio romane vienas pagrindinių teigiamų veikėjų inžinierius Amalis taip pat skaito:

„– Tu perskaitei Lenino raštus? – pertraukė jį gerokai nustebusi Kristina.

- Dar neperskaičiau, bet skaitau. Noriu suprasti, ką privalo suprasti kiekvienas žmogus, ir pirmiausia inteligentas, jeigu jis nori būti vertas to vardo“. (J.Dovyd., II, p.399)

Teigiamiems veikėjams yra suteikiamos ypatingos galios, talentai, sugebėjimai, drąsa. Jurgis Būblys („Pikčiurnienė“) lyg pranašas gali matyti „praslinkusią tamsą“, „sumaizgiotą dabartį“, daug žadančią ateitį. Pabrėžiamas jo santūrumas: „jis tik stipriai spaudžia jiems rankas ir nors trumpai, bet džiaugsmingai sveikinasi“. (I.Sim, II,p.103) Teigiamas herojus vaizduojamas kaip mąstytojas: dideliais žingsniais vaikšto po kambarį, nieko nesakydamas barbena pirštais į stiklą. Būblys savo mintis reiškia sklandžiai, jas girdi net atokiausiai stovintys žmonės, tačiau pabrėžiama, kad herojus

kalba tyliai, lyg pačiam sau. Teigiamas herojus vaizduojamas taip, lyg jau ką tik gimęs būtų žinojęs, kad pasaulyje egzistuoja nelygybė bei vyrauja prietarai:

„–Senele, o jeigu perkūnija dievo balsas, tai kodėl jis tik vasarą su žmonėmis tekalba, kai taip baisiai karšta? Ir kodėl tada visada lyja? O kodėl jis žiemą tyli? Ar žmonių nereikia barti už nuodėmes?“ (I.Sim,p.199.)

Jurkus („Dideli įvykiai Naujamiestyje“) vaizduojamas universaliu žmogumi: rūpinasi fabriko statybomis, švietimo ir auklėjimo problemomis, dramos būreliu, gali redaguoti partorgo parašytą pjesę, patarti inžineriniais klausimais. Toks komunisto vaizdavimas turėjo skatinti pasitikėjimo jausmą skaitytojui, padaryti komunistą patarėju visais gyvenimo klausimais, rodyti pavyzdį. Sekretorius kiekvienam atidus, viską sužino pirmas ir pirmas pataria, remdamasis partijos nuostatais. Todėl jo kalba schematiška, šabloniška, labai panaši į šūkius: „Ir ne tik apsišarvavęs bendromis žiniomis, bet ir moraliai tvirtas [jaunimas – J.L], savo tėvynės patriotas, būsimas komunizmo statytojas“ (J.Dovyd., II, p.137), „Jos eilėse – politiškai išsilavinęs, priešakinių pažiūrų, socializmui atsidavęs jaunimas...“ (J.Dovyd., II, p.193) „Mūsų liaudis turi būti sveika ir judri, harmoningai vystytis ir kūnu, ir dvasia. Mūsų tarybinis sportas - masių sportas“. (J.Dovyd., II, p.343) Anot Alfonso Bieliausko, „Taip ir lieka ž ne žmogus, o funkcija, turinti kažką pasakyti ir kažką atlikti“. (Bieliauskas, 1963, 175)

Fabriko direktoriaus Rimanto paveikslas taip pat turi rodyti pavyzdį savo gyvenimo būdu ir pažiūromis. Tai atsidavęs darbui, nebijantis sunkumų, nevengiantis kraštutinių priemonių tikslui pasiekti, rizikuojantis savo sveikata. Kaip ir Amalio, jo personažas antrajame variante suherojintas: pirmajame variante nėra scenos, kurioje vaizduojamas Rimanto atvykimas į degantį jam vadovauti paskirtą fabriką. Ši scena išryškina komunisto ryžtingumą: vadovauti ugnies naikinamam fabrikui. Savo atsidavimą darbui jis išsako tokiais žodžiais „Broliai! – tarė Rimantas. – Reikia gelbėti nuo gaisro kas dar galima. Juk nevalia stovėti rankas sudėjus ir žiūrėti, kaip žūsta liaudies turtas. Čia mūsų turtas! Mūsų...“ (J.Dovyd., II, p.61) .

Rimantas vaizduojamas kaip kovotojas: už galimybę dirbti, už tarybinę santvarką, už fabriką, kiekviena detalę.

Amalis taip pat vaizduojamas kaip pavyzdys: tiki šviesia ateitimi, moko kitus, skatina darbininkus daryti išradimus technikos srityje. Jam nepriimtini tie žmonės, kurie siekia lengvo gyvenimo kitų darbo sąskaita, neturi aiškių nuostatų gyvenime. Povilas nesupranta Kristinos, kuri žavisi dekadentizmu, deklamuoja nihilizmo kupiną eilėraštį. Jam atrodo, kad „Tikroji poezija apdainuoja gyvenimą, džiaugiasi juo!“ (J.Dovyd., II, p.397) Ši citata rodo racionalų požiūrį į gyvenimą, kuriame viskas turi būti realu, į laikmetį, kuriame gyvenama ir kuriama, o nereikalingos pesimistinės kalbos yra nebetinkamos.

J. Dovydaičio romane įvedamas naujas komunisto vaizdavimo kanonas: jis privalo būti vaizduojamas gražios išvaizdos, tvarkingas, giedro žvilgsnio, su rūpesčio raukšlele kaktose, bendraujantis su žmonėmis maloniai, lyg su senais pažįstamais. Įspūdis pateikiamas Kristinos akimis: <...> šit kaip iš tikrųjų atrodo partizanai, apie kuriuos tiek daug su meile kalbėjo liaudis ir su baime - priešas!.. (J. Dovydaičio. II. P.37)

Teigiamas herojus yra „susargdinamas“, kad ligos metu iškiltų patirti išgyvenimai. Jie atskleidžia teigiamų veikėjų vaikystės ir jaunystės išgyvenimus. Herojaus liga, kaip pastebi Irena Klimašauskienė, yra „tam tikra laiko komponavimo priemonė“. (Klimašauskienė, 2001, 142). Ligos metu Būbliui („Pikčiurnienė“) dabarties laikas lyg sustoja, ir tada jis gali apmąstyti savo gyvenimą ir tas priežastis, kurios jį paskatino kovoti prieš engėjus. Sustojusį laiką vizualiai įprasmina seni laikraščiai, kuriais išklijuotos sienos.

J. Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ direktorius Rimantas vaizduojamas sergantis plaučių liga. Klejonės yra nesąmoningas reiškinys, per jas pasakoma tai, kas žmogaus buvo kažkada išgyventa ir matyta. Ligos sukeltuose kliedesiuose išskyla vaikystės prisiminimai - motinos mirtis, jos šnabždesys apie tėvo mirtį už raudoną vėliavą, už kurią jis buvo pakartas. Kaip tikras komunistas jis net kliedėdamas prisimena Lenina, idėją apie laisvą šalį ir kainą už tai - kentėjimus kalėjimuose. Prisiminimuose išskyla ir skaudus patyrimas – mūšis prie Aleksejevkos, kurio metu kankino troškimas gyventi naujame pasaulyje: „Jūs manęs nesutriuškinote kalėjime... Jūs manęs nenugalėsite ir dabar. Mes negalime mirti. Negalime!.. Mūsų tiesa, mūsų pasaulis, mūsų rytojūs“. (J. Dovydaičio, II, p.326)

Komunistų pareigos yra kūriniuose gana griežtai apibrėžtos: Mykolas Jonaitis („Puodžiūnkiemis“) priklauso Lietuvos komunistų partijos Kauno rajono komitetui. Būbliui („Pikčiurnienė“) pareigos konkrečiai neįvardijamos, tačiau galima suprasti, kad jo vaidmuo politiniame gyvenime nemenkas: būtent Jurgiui yra perduodama komunistų partijos instrukcija, kurioje nurodoma priešintis hitlerininkams ir sukelti Klaipėdoje sąmyšį. J. Dovydaičio romano „Dideli įvykiai Naujamiestyje“: inžinierius Povilas Amalis, partijos Naujamiesčio apskrities sekretorius Jurkus, fabriko direktorius Pranas Rimantas.

Pastebimas ir dar vienas teigiamo veikėjo kūrimo bruožas: jis renkasi tokius pat entuziastus, kaip ir jis. Arvydas Gailiūnas („Puodžiūnkiemis“) veda Agutę Poderytę – revoliucionieriaus dukrą, savišvietos būrelio narę. J. Dovydaičio romane „Po audros“ dar išlaikoma intriga: ves Povilas pasyviųjų veikėjų grupei priklausančią Kristiną, ar ne. Antrajame variante Amalis sąmoningai atsisako jaunosios mokytojos, kadangi ši nesupranta naujojo gyvenimo nuostatų. Inžinierius pasirenka tą merginą, kuri yra tokia pat aktyvistė kaip ir jis, kuriai darbas yra svarbiausias dalykas.

Taip įtvirtinamas dar vienas socialistinio realizmo kanonas: entuziastas renkasi tokį pat entuziastą, kad galėtų siekti savų tikslų ir rodytų pavyzdį kitiems.

Į lietuvių socialistinę literatūrą įvedama ir teigiamos veikėjos – moters figūra. Piešiamas netradicinės moters paveikslas: ji vaizduojama aktyviste, vyriškų profesijų perėmėja. Tokiam moters vaizdavimui turėjo įtakos Fiodoro Gladkovo „Cemente“ veikiančių moterų paveikslai. Daša – Moterų skyriaus vedėja. Ji netradicinė moteris: dukrą atiduoda į vaikų namus, kur iš bado ji miršta, namuose nakvoja kelias naktis per savaitę, neatlieka sutuoktinės pareigų, maitinasi Liaudies valgykloje. Pirmiausia ji save suvokia ne kaip moterį, o kaip partijos atstovę, draugę savo vyrui. J.Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ moterų paveikslai yra vaizduojami panašiai: jos tampa savo vyrų bendradarbėmis, aktyvistėmis, galinčiomis prisidėti prie fabriko gamybos ar net perimančios vyriškas profesijas (moteris-aviatorė J. Dovydaičio romane). Didžiausia fabriko aktyvistė-moteris yra fabriko direktoriaus žmona Rimantienė. Vyro ligos metu ji revizuoja fabriką, kad galėtų apie jį papasakoti savo vyrui. Jos paveikslas labai panašus į Dašos:

„ – Aš – buvusi darbininkė, - papasakojo ji Amaliui. – Ne taip seniai, vaikui gimus, apleidau fabriką... Bet kai tik mano Pranas atsistos ant kojų, susitvarkysiu naujame bute, vaiką atiduosiu į darželį, ir vėl į fabriką, į gamybą!..

<...> Ji atsiduso ir ėmė garsiai svajoti. Kai tik apsitvarkys savo naująjį butą, tuoj ims visuoemeninių reikalų. Svarbiausia – moterų aktyvas. Ji sutelks darbininkų žmonas, namų šeimininkes... Reikalingas lopšelis, vaikų darželis. Reikalinga visuomeninė kontrolė krautuvėje ir darbininkų valgykloje“. (J.Dovyd., II, p.428)

Taigi J.Dovydaitis pasiskolina sovietinės moters vaizdavimo modelį, taip sukurdamas naujas vaizdavimo tradicijas lietuvių literatūroje.

„5-6 dešimtmečio lietuvių literatūroje pradėtas kurti sovietinės moters idealas turėjo jungti triadą: žmona – darbuotoja – motina“. (Klimašauskienė, 2003, 107) . Pagal šią schemą jau bandomas konstruoti Trūdės Būblienės paveikslas.

Trūdės paveikslas, priešingai nei jos vyro, buvo laikomas itin pavykusi. Anot R. Dambrauskaitės, „šioje savarankiškoje, tiesioje moteryje, kurios sunki buitį, ypač karo metais, I.Simonaitytės labai ryškiai pavaizduota, atsiskleidžia gražiausi liaudies žmogaus bruožai, čia matyti, kaip gūra ilgaamžis moters pavergimas, kaip ji pasijunta pilnaverčiu žmogumi“ (Dambrauskaitė, 1968, 141)

Paskutiniame apysakos variante Trūdės bruožai yra sutaurinti: ji ir mylinti motina, ir skriaudas pamirštanti sesuo, pasiaukojanti slaugytoja atiduodanti paskutinius pinigus gydytojui už kaimynės gydymą.

Ankstesnėje „Pikčiurnienės“ redakcijoje šių bruožų jauniausioji Karnelikė neturi. Ji vaizduojama kaip gera žmona, darbininkė, tarpininkė tarp besipykstančių seserų, tačiau gana kerštinga. Bevažiudama liudyti į teismą Bušės naudai (Pikčiurnienė bylinėjasi su seserimi Šnekutiene), ji pradeda jausti, kad jos „Būblienės pasididžiavimas ims kilti lyg ant mielių. Šiandien ji turės teisės nulemti vieno ar kito žmogaus naudai“. (I.Sim, I, p.61.)

Rankraštiniame kūrinio variante Trūdė yra mylimiausia Bušės sesuo, kurią ji palaiko ir šelpia. Knygos variante Trūdė yra nuolat skriaudžiama ir niekinama savo vyriausios sesers: ši pasisavino krautinę skrynią, atėmė ir negražino pinigų, todėl Būblienė pradeda nekęsti savo sesers, juolab, kad ši išnaudoja darbo žmones.

Trūdė knygoje vaizduojama kaip arši ateistė, tačiau ankstesnėje redakcijoje ji išpažįsta tikėjimą ir moka daug giesmių „ir liūdniems laikams, ir liūdniems laikams, ir laidojimo, ir pavasario proga, apie „amžiną dangaus linksmybę“, kaip ir „apie amžiną peklos mūką“. (I.Sim, I, p.26.)

Ištekėjusi už kovotojo Būblio, Trūdė perima savo vyro politines pažiūras ir aktyviai domisi besikeičiančia situacija: „įvykusi revoliucija ją taip sudomino, kad ji kone miego nemiegojo. <...> Įvykiai Berlyne – iš kur tik vieną kartą parašė jai Jurgis – paveikė ją taip, kad širdis imdavo dažniau plakti, veidai kaisti, o akyse sužibėjo stiprios vilties žiburėliai“. (I.Sim, II,p.95.)

Kaip galima pastebėti, moterys vaizduojamos svarbiomis visuomeniniame gyvenime: jos tampa pilnateisėmis kolektyvo narėmis.

A.Vienuolis, I.Simonaitytė ir J.Dovydaitis buvo kritikuojami už pernelyg schematiškus komunistų paveikslus. Šių veikėjų vaizdavimas buvo visiškai nauja tema autoriams, „o kadangi nauji tie veikėjai, ir pirštai dar neįpratę optimistinių paveikslų tapyti, tai ne visur, dailės terminologiją vartojant, išradingas apšvietimas“ (Sluckis, 1984, 159) Pagrindinė teigiamų veikėjų užduotis – rodyti pavyzdį abejojantiems veikėjams – pasyvesiems - ateinančia santvarka.

3. PASYVIEJI VEIKĖJAI

Socialistinio realizmo kūriniai paklūsta griežtai nustatytoms taisyklėms vaizduoti teigiamo ir neigiamo herojaus opoziciją. Kad būtų išryškinta ši opozicija, įvedama nauja veikėjų kategorija – pasyviųjų grupė (Žr. Гюнтер, 6)

Pasyviųjų veikėjų grupei socialistinio realizmo kūrinuose galima priskirti tokius veikėjus, kurie nėra apsisprendę, nežino, kurioje pusėje jie norėtų būti, ar nėra pakankamai susiformavusios asmenybės, kad priimtų tinkamą sprendimą. Jie lengvai priima tiek teigimo, tiek neigiamo veikėjo nuomonę ar pažiūras, taip likdami neutralūs, kol jų sąmonę paveikia tai, kas paskatina apsispręsti. Pasyvus veikėjas nėra smerkiamas socialistinio realizmo literatūroje, svarbu, kad vėliau jis suvoktų, jog klydo anksčiau neperėjęs į teigiamųjų pusę. Per pasyviuosius atsiskleidžia sąmoninėjimas, t. y. kaip einama, kaip suprantama, jog naudingiau yra būti didelio kolektyvo dalimi, kovoti už naujus idealus, o ne būti nešališku.

Kovos vaizduose atskleidžiama darbininkų, samdinių vienybė nėra vieninga: yra ir dar abejojančių. Toks yra kumetis Pluta, našlys, turintis daug vaikų, pripažįstantis turtingųjų valdžią. Jis tik vėliau supranta, jog darbininkas Būblys, nors ir būdamas bedievis, trokšta jam gero. Jis kovoja su Pikčiurniene, tačiau labai nedrąsiai, todėl jo ūkelis išvaržomas. Pluta išprotėja, vaikšto per kaimus ir vis prašo parašyti laišką Dievui. Plutos paveikslu tarsi norima parodyti, kas laukia pasiduodančių skriaudoms ir abejingų naujai valdžiai.

Pasyviųjų grupei priklausytų ir inteligentų paveikslai. Ikikarinėje lietuvių literatūroje inteligento paveikslas yra tradicinis: jo funkcijos aiškios – perduoti dvasines vertybes. Tarybinio inteligento vaizdavimas lietuvių normatyvinėje buvo naujas dalykas, taigi nebuvo ir tokio personažo vaizdavimo tradicijos. Šio personažo sistema buvo pasiskolinta iš rusų literatūros, kadangi „parankiausia pasiskolinti elementarios sandaros modelį“. (Klimašauskienė, Maskuliūnienė. 2005, 257) Taip Jonas Dovydaitis savo romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ tarybinio inteligento vaizdavimo schemą pasiskolina iš F. Gladkovo romano „Cementas“ (rusų kalba išleistas 1925 metais, lietuvių – 1947 metais). Nei A. Vienuolis, nei I. Simonaitytė savo kūrinuose inteligentų nevaizdavo.

Ir Gladkovo „Cementas“, ir Dovydaičio „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ yra gamybiniai romanai. Juose vaizduojamas fabriko atstatymas, gamybos atnaujinimas, todėl dauguma inteligentijos atstovų yra inžinieriai – techninį išsilavinimą turintys veikėjai.

Inžinierius Kleistas – vienas iš „Cemente“ vaizduojamų inteligentų. Praeityje buvęs fabriko techninis vedėjas, naujoje santvarkoje nedalyvauja, gyvena darbo kambaryje tarp senų brėžinių.

Vienintelis jo kontaktas su išoriniu pasauliu yra tarnas. Apie naująją santvarką Kleistas sprendžia iš vaizdo per langą.

Darbo kambarėje laikas sustojęs: skraido dulkės, langas aklina uždarytas, kad išliktų kambarėje tvyranti ramybė. Kleistas mano, jog jo žinios nereikalingos naujai santvarkai, tačiau techninis mąstymas niekur nedingsta: žiūrėdamas į vorų darbą, inžinierius mato, kaip jie kuria įvairias plokštumas, susikirtimo taškus. Savo atsiskyrimą Kleistas iliustruoja vis piešdamas apskritimą su liečiamąja. Apskritimas simbolizavo jo padėtį, o liečiamoji – šalia verdantį gyvenimą. Kleistas atsiskyręs ne tik nuo išorinio pasaulio: jis atsiskyręs nuo realybės ir mintimis; mąsto apie praeitį, mokslo pasiekimus.

Kleistas nesijaučia esąs naudingas, nes pats fabrikas sugriautas, apaugęs piktžolėmis. Inžinieriui visas gyvenimas yra jo projektuoti statiniai, kurie dabar jam atrodo išniekinti, nes juos naikina naujosios santvarkos atstovai – darbininkai.

Kleistas mano, jog darbininkų judėjimas fabriko komitete yra nereikalingas, nes pačio fabriko nebėra. Jis nusivylęs, nemato ateities perspektyvų: „Kam šitas rūpestingas skubotumas, jeigu rytdiena – tokia pat, kaip vakardiena, ir už josios – gija tokių pat beprasmių dienų, kaip kad pakartojamo atspindžio veidrodžiuose“ (Gladkovas, 1947, 83).

Įprastą inžinieriaus gyvenimo ritmą sudrumsčia teigiamas herojus. Gliebas Čiumalovas suardo Kleisto kabinete sustojusio laiko įspūdį, atverdama langą, apneštą dulkėmis ir apraizgytą voratinkliais. Kleistas suvokia, jog atėjo galas jo ramybei, jam nebeteks gyventi praeitimi. Teigiamas herojus inteligentijos atstovo pasyvumą naujosios santvarkos ir darbo atžvilgiu apibūdina taip: „<...> specialistai vadovai nelyginant žiurkės sulindo į olas. Kodėl visur – voratinkliai? Ir jūs, ir fabrikas apraizgyti voratinkliais? Štai klausimas“ (F.Gladkovas, p.87).

Inžinierius pasiduoda likimui, kadangi suvokia, jog už praeities nusikaltimus jam reikės atsakyti mirtimi, kuri jam neatrodo baisi, nes nužudytų tik jo kūną. Baisiau jam tai, jog kartu su jo mirtimi žūtų jo gyvenimo šventovės – jo sukurti pastatai.

Kleistas sulaukia nuosprendžio, tačiau visiškai kitokio, nei tikėjosi. Teigiamas herojus jį pasmerkia dirbti naujos santvarkos labui: „Jūs atėjote pas mus su didelėmis žiniomis ir patyrimu, - šituo apsiginkluoja nauja visuomenė. Jūs jau nebepriklausote sau, drauge technini vedėjau. Jūsų galva, jūsų jėga - jau tvirtose ir patikimose rankose. Į darbą, Germanai Germanovičiaui!“ (Gladkovas, 1947, 97) Po šių žodžių Gliebas supurto inžinierių už pečių: inteligento įvaizdžio detalė – skrybėlė – nukrenta į tamsą, o Kleistas, apsiašarojęs iš laimės, tampa naujo gyvenimo dalimi.

Laikui bėgant, Kleistas tampa fabriko direktoriumi. Jis jaučia pareigą Gliebui, kuris yra fabriko atstatymo vadovas, pasakyti tokius žodžius: „Širdelė, Gliebai Ivanovičiaui, aš atiduosiu visas savo

žinias, visą savo prityrimą, visą savo gyvenimą ir nebėr man nieko, išskyrus kovą dėl mūsų ateities“ (Gladkovas, 1947, 299).

J. Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ Kleisto paveikslą atitinka inžinieriaus Geniulio personažas.

Priešingai nei Kleistas, Geniulis dirba naujoje sistemoje, neužsidaro savo pasaulyje, tačiau išlieka pasyvus. Pasyvumas susijęs su jo dvasine savijauta: kaip ir Kleistas, jis nesijaučia esąs prisitaikęs prie naujo mąstymo, siekių ir šūkių, jam neįtikėtini atrodo nauji gamybos ir pramonės mąstai, todėl gana kritiškai žvelgia į visa tai, kas vyksta naujojoje santvarkoje.

Jis taip pat visas situacijas vertina iš techninės pusės, savo nuomonę grindžia apskaičiavimais ir realiais faktais: „Faktai! – šaukė jis. – technika pripažįsta tik faktus, tik matematiką, bet ne sentimentus. <...> Mažiausiai naudingi abstraktūs jausmai“ (J.Dovyd, II, p.128)

Geniulis, kaip ir Kleistas, laikosi senų įpročių: organizuoja Smetonos laikų vaišes draugams, klauso užsienio radijo, tačiau laikosi atokiai nuo politikos, nes pirmiausia jis save laiko inžinieriumi, o ne politiku: „Trauk ją devynios, tą politiką, galvojau. Siuskit, spjaudykite vienas ant kito, o aš konstruosiu, statysiu. Tegul politikai organizuoja kokią nori visuomeninę santvarką, o aš... aš dirbsiu tėvynės gerovei kiek sugebu“ (J.Dovyd., II, p.181)

Naujoji santvarka priverčia Geniulį mąstyti apie politinę situaciją, jam skaudus lygybės principas – darbininko ir inžinieriaus, inteligento padėčių sulyginimas, tačiau tokia situacija jam įdomi, jį kamuoja klausimas, kodėl darbininkai tampa tokie svarbūs naujojoje santvarkoje.

Inžinierius Geniulis nepasiduoda agitacijai, todėl nesijaučia ir pritampantis. Save jis įvardina kaip realių pažiūrų žmogų, blaiviai vertinantį situaciją, iš patirties darydamas išvadas apie kai kuriuos naujos valdžios sprendimus. Jis mano nenaudingas esąs todėl, jog yra senų pažiūrų inžinierius, kuriam svarbu viską daryti tvirtai iki galo, dorai ir be klastos.

Naujam gyvenimui inžinierių Geniulį pažadina teigiamo veikėjo inžinieriaus Povilo Amalio ir neigiamo veikėjo Virakausko palyginimas. Geniulis atsisako paskolinti Amaliui inžinerijos knygą, kuri būtų pravertusi atstatant fabriką. Neigiamas personažas Virakauskas inžinieriaus akivaizdoje užsipuola darbininką, tuo papiktindamas Geniulį. Ši herojų priešprieša paskatina Geniulio sieloje perversmą. Staiga jis suvokia, jog niekada nedirbo didelio ir įdomaus darbo, jog buvo tik vergas automobilių firmose, o savo talentą jis paaukojo beprasmiškai, kad pražuvo kaip specialistas. Inžinierius suvokia savo padėties tragiškumą: jis vis neturi savos vietos gyvenime. „Aš pavydžiu visiems, kurie stovi savo kelyje! O aš – lyg garvežys, nušokęs nuo bėgių...“ (J.Dovyd., II, p.190)

Geniulis pasikeičia: išvažiuoja pas teigiamą herojų Amalį dirbti tame fabrike, kurį pats norėjo nugriauti. Kolektyvinis darbas jam kelia euforiją: „Kai kada man atrodo, kad atsiveria nauji pasauliai, ir matau, ko anksčiau nemačiau. Aš kitaip žiūriu ir į inžinieriaus profesiją. Ir žinai,

Povilai, aš savo profesija pradedu didžiuotis, tarytum būčiau ką tik ją įsigijęs, vakar gavęs diplomą. <...> Kiekvieną naktį aš užmiegu su mintimi, tarytum būčiau kažko nepabaigęs, nepadaręs...“ (J.Dovydas, II, p.476)

Geniulio perėjimas į teigiamų herojų – entuziastų – pusę yra vienas iš lietuvių normatyvinės literatūros kanonų.

Kaip jau minėta anksčiau, Gladkovo „Cemente“ ir Dovydaičio „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ inteligentijos atstovai yra techninį išsilavinimą turintys veikėjai. Tie inteligentai, kurie nėra naudingi gamybos procesui, yra visiškai nuvertinami, pavyzdžiui, bibliotekininkas Ivaginas iš romano „Cementas“. Jis save apibūdina kaip knygų kirminą. Gyvenantis bibliotekoje, visiškai kitame pasaulyje, kuriame egzistuoja tik knygos, Ivaginas vaizduojamas kaip suvaikėjęs senukas, netekęs laisvės. Inteligentų išvaramą iš namų bibliotekininkas suvokia kaip nuotyki, išsilaisvinimą iš knygų priklausomybės, jam dabar pasaulis atrodo bekrastis. Ivaginas mano, jog naujoje santvarkoje nereikalingi filosofiniai apmąstymai, todėl sąmoningai pasirenka susinaikinimą.

Romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ ryškiausia inteligentijos atstovė yra fizikos mokytoja Kristina Dravėnaitė. Būdama mokytoja, ji turi perteikti ir tradicines vertybes, ir tas, kurias bando įdiegti naujoji santvarka. Staigus politinės situacijos pasikeitimas jos nepadarė aktyvia socialistinių idėjų rėmėja.

Kristinos neapsisprendimas ypač pastebimas jausmų srityje: ji yra Labonio, vokiečių diversanto sužadėtinė, tačiau ji myli ir Povilą Amalį, seną savo draugą. Amalis ir Labonis yra opoziciški: vienas – teigiamas veikėjas, kitas – neigiamas. Kristina tampa „viduriu“ šioje opozicijoje. Abu vyriškai jai imponuoja savo pažiūromis, tvirtumu, tačiau abiems ji ir priešinasi, nenori paklusti aklai. Kalbėdama su vienu iš vyrų, lygina jų charakterius, būdo savybes ir politinius įsitikinimus.

Kristina, būdama gimnazijos inspektore, stengiasi būti apolitiška. Ją erzina kalbos apie vienos kurios nors politinės jėgos palaikymą. Ji stengiasi būti neutrali, tačiau, būdama su Laboniu, kuris yra vienas iš neigiamų veikėjų, ji priešinasi kalboms apie neteisėtą valdžią; su Amaliu diskutuoja, kokią naudą gali duoti naujoji santvarka žmonėms. Šios diskusijos rodo mokytojos neapsisprendimą, nenorą priklausyti kuriai nors politinei pusei. Tačiau ne visada pavyksta likti neutralia. Kai kada emocijos prasiveržia, tada paaiškėja tikroji Kristinos nuomonė. Ji užjaučia tuos, kurie kentėjo nuo hitlerininkų:

„ – Sunku jiems atleisti, - išsprūdo Kristinai. – Kiek kraujo jie praliejo mūsų žemėje. Kiek aplink ašarų, našlaičių, kančios...“ (J.Dovydas, p.28)

Ši citata rodo, jog jaunoji mokytoja vis daugiau įgauna teigiamo veikėjo bruožų.

Kristina palaiko idėją visus mokyti, supranta mokslo teikiamą naudą, tačiau ją erzina pernelyg džiugus draugės tonas, ji jaučiasi pavargusi, neturinti jėgų diskutuoti su ja apie šviesų rytojų ir prisipažįsta:

„- Aš ... Aš labai apkrauta darbu. Einu žinomu keliu. Kartais labai nuobodu, - prisipažino Kristina. – Pati suprask... Aš dėstau fiziką. O fizikos dėsniai nepasikeitė“. (J.Dovyd., II, p.521)

Iš šios citatos galima spręsti, jog herojė pamažu supranta, jog mokslas nekinta, ji pati turi keistis, kad atrastų naują kelią.

Per mokytojos paveikslą autorius atskleidžia pasyvaus veikėjo virtimą teigiamu: Kristina pradeda savarankiškai analizuoti savo poelgius, skaityti paskaitas apie mechanikos teoriją fabriko darbininkams, dirbti pagal naujas taisykles. Perėjimas į teigiamųjų pusę nėra labai schematiškas: vaizduojamos Kristinos abejonės, jausmai iki teigiamo sprendimo. Tačiau, „<...> ten, kur J.Dovydaitis tik empiriškai fiksuoja atskirus Kristinos elgesio momentus, nepagrįsdamas jų psichologiškai, ten Kristina iš gyvo žmogaus tampa meniškai ir idėjiškai nesugestyviu mediniuku“. (Ambrasas, 1960, 169).

Apibendrinant galima teigti, jog lietuvių normatyvinėje prozoje inteligento vaidmuo yra tiesiogiai perimamas iš rusų literatūros, o pats tradicinis lietuviškas jo paveikslas transformuojamas: iš tradicinių vertybių perteikėjo jis privalėjo virsti politiškai angažuotu veikėju, kurio funkcijos buvo šlovinti naująją politinę situaciją, atrasti naują savo specialybės prasmę ir būti naudingas naujoje santvarkoje ne sausu knygų atpasakojimu, o konkrečiais darbais.

Socialistinio realizmo kūriniuose pasyvaus veikėjo paskirtis yra skatinti skaitytoją kartu su herojumi sąmoningai eiti prie teigiamo sprendimo, taip įtvirtinant naująją ideologiją. Pasyvus veikėjas socialistinio realizmo literatūroje privalo tapti teigiamu, kitaip bus sulaužyti tokių kūrinių rašymo kanonai.

III. POETIKOS KANONAI

1. KOMPOZICIJOS SCHEMA

Socialistinio realizmo kūrinio pagrindą sudaro praeities – dabarties priešprieša, kuri atskleidžiama per veikėjų – teigiamų ir neigiamų - opoziciją.

A.Vienušio „Puodžiūnkiemyje“ ir I.Simonaitytės „Pikčiurnienėje“ vaizduojamas laikas yra kintantis, t. y. pasakojama nuo praeities taško iki dabarties. Abiejuose kūrinuose yra einama per neigiamo veikėjo gyvenimo istoriją: Puodžiūno – nuo dvaro įsigijimo, prasigyvenimo, klestėjimo – iki pat senatvės. Kaip viską pakeičiantis veiksnys tampa 1940 metai, kai į Lietuvą ateina tarybinė santvarka. Pikčiurnienės gyvenimo istorija pradeda vaizduoti nuo jos gimimo: akcentuojami charakterio ypatumai vaikystėje ir vėliau, parodomi svarbiausi jos gyvenimo įvykiai – dvaro parceliavimas, I pasaulinis karas, kurio metu ji dar labiau prasigyveno, žemių įsigijimas, teismai.

Praeitis yra vaizduojama per neigiamų veikėjų poelgius ir nuostatas. Kadangi praeitis turėjo būti pasmerkta, šie poelgiai turėjo būti vaizduojami kuo negatyviau, kad sužadintų neapykantą ir tokio gyvenimo negrįžtamumą. Kaip jau minėta anksčiau, neigiamų veikėjų neigiami bruožai yra hiperbolizuoti ir vertinami iš teigiamų veikėjų pozicijos.

J.Dovydaičio romane vaizduojamas laikas skiriasi nuo A.Vienušio ir I.Simonaitytės kūrinų: vaizduojama ne praeitis, bet dabartis, t.y. tarybinė santvarka. Tačiau romane taip pat smerkiama praeitis, o dabartis ir ateitis yra aukštinamos.

Pastebima, kad praeitis yra įvardijama panašiai tiek J. Dovydaičio, tiek A.Vienušio, tiek I.Simonaitytės kūrinuose. Kaip galima pastebėti, praeities vaizdavimas gali būti skirstomas pagal tam tikrus aspektus. Praeitis yra apibūdinama ir pasmerkama naudojant tokius žodžius, kaip *juoda, niūri, išnaudotojiška, kapitalistinė, ponų valdžia*.

Juoda praeitis. Juoda – liūdesio, nevilties spalva. Juoda praeitis darbininkams – vilties nebuvimas, kad kažkas pasikeis. Juoda praeitį galima įvardinti ir dėl to, jog toje praeityje veikia neigiami veikėjai, kurie pavadinami „judošiais“, „velniais“ („visi velniai juodi“). Dažnai praeitis yra palyginama su juoda naktimi, po kurios turi išaušti rytas – šviesus rytojus.

Išnaudotojiška praeitis vadinama dėl vaizduojamų darbo sąlygų: samdiniai, kumečiai, darbininkai yra vaizduojami dirbantys vergiškose sąlygose. Tokiu praeities vaizdavimu norima įteigti, jog darbo žmonės neturėjo jokių teisių, buvo visiškai priklausomi nuo darbdavių. Neretai kūrinuose yra vartojamas žodis „malonė“, tačiau jis vartojamas darbininkų su pašaipa, taip norint sumenkinti darbdavių skiriamus paskatinimus ar leidimus.

Kapitalistinė praeitis. Kapitalizmo sąvoka minima kaip blogybė, kenksminga jėga, kadangi ji naudinga tik darbdaviams, o ne ir jam dirbantiems darbininkams, todėl ji turi būti pasmerkta. Darbininko, nušovusio savo darbdavį ir nusižudžiusio, laidotuvės yra vaizduojamos kaip pralaimėta kova prieš kapitalizmą, todėl jis draugų nėra kaltinamas už įvykdytą nusikaltimą.

„ – Susirinkome mes čia ne vien tam, - kalbėjo oratorius, - kad palydėtume į paskutinę amžinojo atilsio vietą mūsų klasės draugą, kuris neišlaikė sunkios kovos su kapitalizmu ir žuvo toje kovoje; atėjome ne vien ta, kad čia, prie kapo duobės, atiduotume jam paskutinę pagarbą, bet ir tam, kad visi drauge pareikštume protestą ir viešai pasmerktume tą režimą, tą santvarką, kuri be laiko, pačiame gyvenimo žydėjime, išrauna iš mūsų tarpo ir nuvaro į kapus šimtus ir tūkstančius pačius geriausių žmonių...“ (A.Vien., II, p.249) Taigi kapitalizmas yra ne vien santvarka, jis tampa įsmeintu veiksmu: prieš jį žmogus kovoja, bet pralaimi.

J. Dovydaičio romano „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ antrajame variante smerkiamas kitų šalių kapitalas, kuris, anot herojų, sužlugdė savarankišką Lietuvos valstybę. JAV yra vaizduojama kaip maišatį kelianti, skleidžianti dezinformaciją (radijas BBS), į Lietuvą atnešusi pražūtingą sąvoką „biznis“: „Iš kur atėjo tas baisus žodis? Koks vėjas jį atpūtė į mūsų gimtinę iš judrių Amerikos miesto gatvių? Tą žodį iš Amerikos į Lietuvą pargabeno nepasotinamoji buržuazija“.(J.Dovyd., II, p.446)

Ponų valdžia – terminas, kurį savo kalbose vartoja darbininkai, atsiribodami ir pasmerkdami tą valdžią, kuri nesirūpina darbo žmonėmis. Ypač yra pasmerkiamas partijų savanaudiškumas, kuris yra supriešinamas su Komunistų partijos rūpinimusi darbininkų interesais:

„ – Piliečiai, - prabilo vyresnysis mūrininkas, - krikščionys demokratai dedasi liaudies draugais, bet iš tikrųjų jie yra jos pikčiausi jos priešai ir daugiau už kitus engia ir mulkina paprastus darbo žmones. Kas sėdi šiltose valdžios vietelėse? – krikščionys demokratai. Kas valdo bankus ir kredito draugijas? – krikščionys demokratai. Kas supirkinėja dvarų centrus ir išvaržytų mažžemių ūkelius? - jų raugo žmonės. O ūkininkų sąjunga – tai buožių kulokų sąjunga. O Darbo federacija – tai toji pati Švento Juozapo draugija, tik kitu pakeistu pavadinimu. O kas sėdi tų veidmainišku organizacijų viršūnėse? – tie patys vagys, kyšininkai, spekuliantai ir kiti darbo žmonių ėdikai!..“ (A.Vien., II, p.136) Taigi praeitis su kūrinyje vaizduojama dabartimi supriešinama ir politiniu aspektu.

Ateities, kaip pastebi Loreta Jakonytė, „<...> dėmuo atlieka svarbų vaidmenį konstruojant kūrinio pasaulėvaizdį, jo interpretacijoje gali susieti daugybę gijų – naujumo, vilties ar pesimizmo, aktyvumo ir pasyvumo, svajonių ar prognozių, vaizduotės, iliuzijų, planavimo ir t.t.“ (Jakonytė, 2005, 3)

Socialistinio realizmo kūriniuose ateitis yra tik naujumo, geresnio gyvenimo ir vilties išraiška. Pesimistiniai ateities vaizdavimai negalimi, kadangi tai prieštarautų ideologijos keliamiems reikalavimams „šviesaus rytojaus“ vizijai.

Ateitis yra apibūdinama *šviesi, nauja, kitokia, optimistinė, mechanizuota, kolektyvinė, šlovinga, idealizuota*. (Žr. Jakonytė, 2005, 3).

Šviesi ateitis – ateitis be buožių, išnaudotojų, be kapitalistinės santvarkos. Šviesiais, spindinčiais bei giedrais yra apibūdinami darbininkų veidai, atėjus tarybų valdžiai. Pasakymas „šviesus rytojus“ simbolizuoja dar nepasiektą, bet greit ateisiantį gyvenimo idealą. Šviesa dažnai yra *įžiebiamą*: „<...> ir apie tuos, kurie išlaisvintoje žemėje įžiebė šviesą ir sukūrė laimingą gyvenimą“. (I.Simon., II, p.239) Įžiebimas – staigus veiksmas; teigiami veikėjai savo agitacinėmis kalbomis ir veiksmais taip pat gana greitai „uždega“ žmones.

Nauja, kitokia ateitis – nėra aiškiai apibrėžta, nėra konkrečių pasakymų, kokia ta ateitis bus, tokiais žodžiais yra nusakoma geresnio gyvenimo nuojauta.

„- Jurgi, juk tu sakei, kad, tau sugrįžus iš karo, bus viskas kitaip“. (I.Simon., II, p.100)

Gamybiniame romane netgi įrankiai yra paverčiami naujumo simboliais: „Tačiau kiekvieno mūsų pagaminamas varžtas rodo naujus santykius tarp žmonių. Ir tai yra didinga! Tarybų Lietuva eina industrializacijos keliu!“ (J.Dovydas, II, p.247) Varžtas – „suveržia“ darbininkus į vienalytę masę, kuri dirba Tarybų Lietuvai.

Apie naują gyvenimą yra kalbama taip, lyg jis radikaliai skirsis nuo praeities, kuri atrodo neįmanoma – šį teiginį geriausiai įrodo „Pikčiurnienės“ epilogas: „Gal tik praėjus kuriam laikui senelės, sėdėdamos prie anūkų lovelių, pasakos apie buvusią sunkią slogą, ir vaikučiams tai skambės lyg kokia baisi legenda iš senų knygų“. (I.Simon., II, p.238)

Socialistinio realizmo kūriniuose visada ateitis yra vaizduojama optimistiškai. Vaizduojamos teigiamų veikėjų svajonės, kuriose jie regi savo ir kitų ateitį naujoje santvarkoje. Svajonės – neatsiejama teigiamo herojaus paveiktų valstiečių ar darbininkų vaizdavimo ypatybė. Pagrindiniai teigiami veikėjai yra vaizduojami kaip įsitikinę ateities tikrumu ir savo poelgių teisumu, todėl jų nekankina nei svajonės, nei abejonės.

Ateitis yra piešiama mechanizuota – tai akivaizdu J. Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“: meistrai konstruoja įvairius įrengimus, kurie palengvina darbininkų darbą bei sutaupo laiką. Pažanga technikos srityje yra siejama su komunizmo idėjomis: darbininkai dirba ir mąsto vedami ideologijos. Išradimai pavadinami skambiai: automatinės staklės - „žingsniu į komunizmą“, meistro sumanymą sukomplektuoti atsargines dalis kiekvienam darbininkui – „meistro Griniaus metodu“.

Kolektyvinė ateitis. Socialistinio realizmo kūriniuose žmogus vaizduojamas neatsiejama kolektyvo dalimi. Vienas skriaudžiamasis negali atlaikyti ir pasipriešinti engėjo daromam spaudimui (Pluta „Pikčiurnienė“, Gailiūnas „Puodžiūnkiemis“). Bene labiausiai kolektyvo tema yra plėtojama romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“. Kolektyvas parodomas kaip svarbus kiekvieno darbininko gyvenimo dalis: dėl jo stengiamasi, kovojama, dirbama. Kiekvienas darbininkas yra vaizduojamas kaip svarbus asmuo kolektyve, kur gerbiama jo nuomonė, darbai ir įsitikinimai. Fabrikas „Jėga“ yra vaizduojamas kaip pavyzdinis, tai paryškinama ir tuo, jog jis gauna pereinamąją raudonąją vėliavą.

Šlovinga ateitis kūriniuose siejama visų pirma su garbės, pasididžiavimo jausmu. Ateitis yra įsivaizduojama tik kolektyve, tik darbininkų tarpe ir tik esant naujai santvarkai. Tarybų Sąjunga yra vaizduojama kaip veiksnys, kurio dėka ateina garbės ir šlovės suvokimas. J.Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ garbė yra traktuojama kaip galimybė dirbti ir būti naudingam visai plačiai Tėvynei. Pabrėžiama, kad garbinga ateitis laukia meistrų ir darbininkų, kurie dirbs vedami idėjos (žmogaus – „giganto“ įvaizdis). Taip pat garbinga ateitis siejama ir su darbo žmonių pasiekimais: romane yra vaizduojama ir aiškinama garbės lentų paskirtis.

Nagrinėtuose kūriniuose ateitis yra šiek tiek romantizuojama: minimos lygybės ir brolybės idėjos yra utopinės, tačiau jomis remiamasi mitingų kalbose. Kaip neatsiejamas ateities komponentas yra minimas darbas, jo paskirtis – teikti laimę ir gyvenimo pilnatvę. Taigi ateitis yra idealizuojama, o toks jos vaizdavimas yra neatsiejamas nuo patoso.

I.Simonaitytės apysaka „Pikčiurnienė“ iš nagrinėjamų darbe kūrinių išsiskiria tuo, jog turi prologą ir epilogą.

Prologas pasakojimo stiliumi primena legendą:

„Ten, kur šiandien didysis Benagių kaimas, sako, buvusios dvaro ganyklos. Stragainių riterių dvaro ganyklos.

Sako, kad Stragainių riterių dvaras turėjęs tiek žemės, jog ponai ir patys nežinoję, kur jų laukų riba“. (I.Sim., II, p.3)

Tokiu pasakojimo stiliumi tarsi norima nuteikti, jog visi pasakojami įvykiai yra praeitis, kuri galėjo net neegzistuoti (žodis „sako“ rodo neužtikrintumą, kitų nuomonės perteikimą).

Prologas įvykius vaizduoja tokia seka: baudžiavos panaikinimas – laisvi būrai pradeda dirbti Stragainių ganyklas – buožių iškilimas. Ši schema paaiškina išnaudotojų ir engiamųjų atsiradimą, paryškinamam socialinį ir klasinį konfliktą.

Prologe yra paaiškinama, kaip Benagiuose atsirado buožių: <...> Benagių kaime atsirado žmonių, beieškančių naujų vergų ir užmirštančių, kad jų tėvai buvę vergai – baudžiauninkai. Jie ėmė augti ir

į aukštį, ir į plotį, daugumai kruvinai bekovojant dėl duonos kąsnio“. (I.Sim., II, p.4) Taigi apysakos pradžia veda prie pagrindinės romano temos – buožijos, kaip neigiamo reiškimo, pasmerkimo.

Epilogas užbaigia, sudėlioja apysakos idėjinius akcentus:

„Šiandien Benagių kaime ponų nebėra. Jų pėdsakai jau laiko smėlio užnešti, jau naujų vėjų užpustyti.<...> daug mieliau jie [vaikai– J.L.] klausysis apie Jurgį Būblį, kuris vyriškai kovojo už savo krašto žmonių laisvę, ir apie tuos, kurie išlaisvintoje žemėje įžiebė šviesą ir sukūrė laimingą gyvenimą“. (I.Sim, II, p.239.) Jurgis Būblis paverčiamas mitine būtybe, apie ją bus pasakojamos legendos ir pasakos.

Taigi prologas ir epilogas tarsi įrėmina pasakojimą – apysaka pradedama kaip legenda, pabaigiama taip pat kaip legenda, kuria galima tikėti arba ne.

Tiek „Puodžiūnkiemis, tiek „Pikčiurnienė“ pabaigiami tradicine formule – raudonosios vėliavos iškėlimu, kuri simbolizuoja komunistų, visų darbo žmonių pergalę. Vėliava yra tarsi naujo gyvenimo pradžia, praeities paneigimo ir jos negrįžtamumo pabrėžimas.

Epilogu pabaigiamas ir J.Dovydaičio romaną „Dideli įvykiai Naujamiestyje“. „Laimingos pabaigos“ formulė: jame apibūdinamas kiekvieno teigiamo veikėjo, ryškiau vaizduojamo darbininko vėlesni gyvenimo įvykiai, žinoma, tik džiaugsmingi ir skatinantys gėrėtis veikėjų pasirinktu keliu.

Apibendrinant galima teigti, jog praeities ir ateities kontrastas tampa ankstyvojo socialistinio realizmo kūrinio kompozicijos pagrindu. Praeitis yra vaizduojama tamsiomis spalvomis, paverčiant ją legenda o ateitis - šviesiomis, neretai ją idealizuojant. Praeities ir dabarties kontrastas yra glaudžiai susijęs su emocingu išryškėjusių skirtumų vertinimu – patosine kūrinio raiška.

2.IDEOLOGINĖS STILISTINĖS DOMINANTĖS

Socialistinio realizmo kūrinio patosas yra susijęs su visomis svarbiausiomis šio žodžio reikšmėmis: jausmingumo pasireiškimu, entuziazmu, iškilmingu tonu, žadinančiu pakilumą, dirbtiniu, pakiliu tonu. (Žr.Vaitkevičiūtė, 2002, 794) Kūrinių kalbinė raiška ir stilius yra skirti idėjiniam patosui reikšti.

Viena iš daugelio tarybinio rašytojo užduočių buvo vaizduoti ne esamą, bet netolimos ateities viziją, pateikiant ją kaip egzistuojančią dabartyje. „Tikėjimas šviesiomis lietuvių liaudies gyvenimo perspektyvomis, pagavęs pirmosiomis socialistinių reformų dienomis net liberalių pažiūrų rašytojus, suformavo optimistinę pasaulėjautą, kuri poezijoje reiškėsi pakiliais šūkais, prozoje romantizuotais liaudies išsvermingumo ir pergalės simboliais“. (Lietuvių literatūros istorija, 1982, 14) Susiformuoja naujas estetinis idealas, „kuris jau apima nebe vien idėjas, logiškas išvadas, bet ir emocijų sritį, visą žmogaus dvasinį interesų ir pergyvenimų sferą, grožio supratimą, persunkdamas visa tai socializmo dvasia“. (Lankutis, 1962, 11) Taip gimsta istorinis optimizmo patosas, kurį skatina atsirasti komunistinių idėjų propagavimas. Buvo manyta, jog patosas duos literatūrai naują toną, padės sukurti naujas formas, naują kryptį – socialistinį realizmą.

To meto literatūra linksta į tokius žanrus, kurie nesikrato didaktinės, moralizuojančios potekstės, pažintinių aspektų, tezinės naracijos stiliaus. Grožinėje literatūroje su aiškiai juntamu jausmų pakylėjimu svarstomi visuomeniniai klausimai, patriotinės, socialinės, politinės aktualijos, skelbiamos visuomeniškai svarbios idėjos. „Mūsų kūrybinio gyvenimo praktikoje kiekvienas tarybinio rašytojo ar menininko kūrinys visų pirma vertinamas kaip veiksminga auklėjimo priemonė“ (Lankutis, 1962, 25). Auklėjimo funkcija išryškėja tuomet, kai rašytojas į gyvenimą žiūri optimistiškai, giliai tikėdamas žmogumi bei pačia socialistine visuomene. „Tai kovingas socialistinio humanizmo patosas, skatinąs rašytoją ne verkšlenti dėl gyvenimo sunkumų ir prieštaravimų, o juos nugalėti, iškeliant teigiamąjį pradą, vaizduojant kovą už geresnę ateitį“. (Lankutis, 1962, 25). Tokie kūriniai savo optimistine gaida, herojiškumu turėjo auklėti ir įkvėpti žmones dirbti tėvynės labui. I.Simonaitytės ir A.Vienuolio kūrinuose patosas yra kuriamas panašiais vaizdais, kadangi abu kūriniai vienija panaši tematika, kūrinio įterptinių scenų konstrukcija. J. Dovydaičio romano idėjinis patosas reiškiamas kiek kitokiais vaizdais, tai lemia vaizduojamas laikotarpis ir veiksmo vieta.

Žurnale „Pergalė“ spausdintame romano „Puodžiūnkiemis“ variante teigiamų herojų vaidmuo menkas, nėra mitingų scenų, todėl idėjinis patosas neužima neišreiškiamas. Knygos variante, atsiradus įterptiniams vaizdams, kuriuose aukštinama kova prieš išnaudotojus, atsiranda ir kitos intonacijos. Tai ypač atsiskleidžia mitingų scenose:

„Daugiatūkstantinė minia klausėsi lyg apmirusi; kalbėtojo lygus skardus balsas vis garsėjo ir garsėjo, ir atrodė, kad tykiai ošių medžių lapai kartu su susirinkusiais pritaria sklindantiems garsams.

Atsikvėpęs ji tęsė:

–Štai nepakako fašistiniams budeliams kasdieninių aukų ir kraujo, ir jie mūsų taikingą eiseną užpuolė ugnimi ir praliejo nekaltą žmonių kraują. Dešimtys žmonių – užmušta ir sužeista! Mes priversime fašistus budelius atsakyti už savo nusikaltimus!...“(A.Vien, II, p.249.)

Iš citatos matyti kaip autorius kuria „pakilią“ nuotaiką: pažymima, jog minia „lyg apmirusi“ klausosi – taip lyg pabrėžiamas žmonių susikoncentravimas, noras išgirsti tai, kas sakoma. Kalbėtojui lyg pritaria gamta, kuri vaizduojama kaip teisiųjų ir kenčiančių prieglobstis. Oratorius savo kalba pabrėžia situacijos tragiškumą vartodamas tokius žodžius kaip „auka“, „kraujas“, „ugnis“, „budeliai“, taip žadindamas besiklausančiųjų emocijas ir jausmus: neapykantą, keršto troškimą ir t.t.

I.Simonaitytės apysakos „Pikčiurnienė“ rankraštiniame variante patoso nėra. 1953 metų redakcijoje, aprašinėdama mitingus, ji dažnai „pasitenkina vieno kurio nors mitingo dalyvio sausos, negyvos kalbos perteikimu“. (Žėkaitė, 1956, 113) Trafaretinėmis ir laikraštinėmis kalbomis kuriama savotiška įvykių kronika, kuri yra būdinga I.Simonaitytės kūrybai. Kalbose, kuriose tarsi trumpai pristatoma to meto politinė ir ekonominė situacija, idėjinio pakilumo nėra daug. Pakiliai yra vaizduojamos tos scenos, kuriose kalbas sako Būblys. Viena ryškiausių tokių scenų yra bedarbių susirinkimas, į kurį Jurgis eina dar ne visai pasveikęs. Susirinkime jis mato pasiryžimą kovai, rūpestį dėl duonos kėsnio, vaikų ateities. Būblio balsas yra apibūdinamas kaip aiškus, bet švelnus. Savo kalbose jis vartoja standartinius posakius situacijos tragiškumui pavaizduoti:

„<...> mes, darbininkai, turime tik nusilenkti ponams ir prašyti išmaldos, trupinio, kurs nubyra nuo jų visa kuo pertekusio stalo. Bet kaip mumis rūpinasi, kaip jie mus glosto, puikiai žinom. Kiekvienas esame patyrę jų švelnią rankelę. Kiaulė pati žviegia, pati maišą drasko“. (I.Sim, II, p.209.)

Ši kalba yra pagrįsta kontrasto principu: darbininkai–ponai, trupinys–pertekęs stalas. Vartojamas deminutyvas „rankelė“ įgyja ne maloninę reikšmę, o veikiau grotesko bruožų. Patarle „kiaulė pati žviegia, pati maišą drasko“ oratorius sustiprina emocinę įtampą, išskirtinai pabrėžia minties turinį. Pavartodamas stačiokišką žodį, Būblys ne tik įveikia oponentą, bet ir paveikia auditoriją.

Apskritai visos Būblio kalbos yra grįstos tarimosi principu. „Tarimasis (lot. communicatio – dalijimasis, tarimasis, tiesioginis kreipimasis) yra figūra, kuria tiesiogiai kreipiamasi į auditorijoje esančius klausytojus (rašytinėje kalboje – skaitytojus), tarsi tikintis iš jų paramos“. (Koženiausienė, 2000, 336) Oratorius kartu su klausytojais svarsto kokį nors klausimą, tariasi su

jais, norėdamas parodyti, jog jam svarbi jų nuomonė, kad jie yra reikalo sprendėjai. Taigi taip yra sukuriami šilti santykiai tarp kalbančiojo ir klausančiųjų, juolab, kad nagrinėjamos abiems pusėms svarbios temos, pvz.: „Kada darbininkai buržuazinės valdžios užtariami? To dar nebuvo“. (I.Sim,II,p.209.) Toks klausimo-atsakymo iš tų pačių lūpų principas yra veiksminga įtaigumo priemonė. Taip Būblys tarsi iš anksto nuspėja būsimus klausimus ir užbėga jiems už akių ryžtingais atsakymais.

Pastebima, jog mitingų metu ar demonstracijų scenose yra gana dažnai pertraukiami kalbėtojai: arba jie būna paskatinami, arba išpeikiami žmonių šūksniais. Ne išimtis ir bedarbių susirinkimo scena: darbininkai pono Kisliaus kalbą pertraukia tokiais šūksniais, kaip „Padlaižys! Judošius! Trupingraužys! Niekšas, šalin!“ (I.Sim, II, p.208.), o Būblijo kalbą „–Tai gerai! Teisingai pasakyta. Bravo! Kalbėk toliau!“ (I.Sim, II, p.209.) Tokia kuriama priešprieša tik paryškina teigiamo herojaus svarbą, o streiko scenas ypač pakylėja.

Pakiliai „Puodžiūnkiemyje“ yra vaizduojama darbininko drąsa, nebijojimas viešai apkaltinti valdžią: „Blogai gyvena mūsų tėvynė Lietuva po storasprandžių valdžios letena<...> Šiomet bedarbius teko eksportuoti net į Prancūziją, nes pas mus nebegauna darbo <...> Tai štai prie ko mus privedė ta vadinamųjų demokratų valdžia, kuri daug ką žadėjo ir žada, bet nieko nedavė, neduoda ir neduos, nes jie yra buožės, pramonininkai ar prekybininkai, vadinasi, darbo žmonių priešai! Mums, darbo žmonėms, tėra tik vienas kelias – tai nusikratyti dabartine krikdemų valdžia, išsivaduoti iš buožių vergovės ir pastatyti savąją valdžią, darbo žmonių valdžią, nes ir tie, ir tie eina išvien pieš mūsų reikalus“. (A.Vien, II, p.138.) Ši kalba atitinka politinių mitingų, vykusių revoliucijos laikotarpiu, patosinės kalbos struktūrą: „iš pradžių bolševikai kalba apie proletariatą, po to – proletariatui, galiausiai – proletariato vardu“. (Левченко, 2001, 78)

Kumečių kalbos „Pikčiurnienėje“ su savo skriaudėjais taip pat yra emocionalios. Pakilumo joms teikia drąsa žiūrėti į akis, sakant teisybę, nebijant netekti savo pragyvenimo šaltinio, namų. Tai ryškiausiai atsiskleidžia Pikčiurnienės ir „jos“ kumečių susidūrimo scenoje. Kumečiai atvirai šaiposi iš Bušės prisistatymo, jog yra jų „ponia“, iš norų tapti dvarininke. Kumečio Paleikio kalba yra tarsi baigiamasis akcentas ir tuo pačiu nuosprendis Pikčiurnienės norams:

„O dabar aš tau noriu dar vieną dalyką priminti. Tu išsigijai iš Traiškių dvarelį lauką. Kaip tu išsigijai – man nieks darbo. Bet nemanyk, kad tu ir mus nusipirkai.<...> O tu su mumis jokio kontrakto nesudarei ir nesudarysi. Ne tavo nosiai“. (I.Sim, II, p.63.)

Familiarus kreipinys „o dabar aš tau noriu...“ kumetį Paleikį charakterizuoja kaip drąsų ir gerokai viršesnę už savo išnaudotoją. Paleikis tarsi nurodo, jog Pikčiurnienei nėra ko jaustis kažkuo pranašesne už juos, net jei turi daugiau pinigų. Kumečio Paleikio kalba tampa šiurkšti, nepagarbi. Kumetis išsako ir mintis apie savo ir visų kitų vargingai gyvenančių padėtį:

„Aš esu laisvas paukštis. Prie mano sparnų jokie svoriai neprikabinti. Aš galiu ir čia, ir ten, nutūpti. Biednam žmogui visur ta pati duonelė ar tie patys pyragai...Bet tu... tu niekur negalėsi išbėgti arba išlėkti, nebent ten, į kalnalį,— Paleikis galvos kryptelėjimu parodė į kapines“. (I.Sim, II, p.63.)

Žmogus sulygina save su paukščiu – laisvės simboliu. Paleikis pabrėžia, jog prie jo kojų jokie svoriai neprikabinti, taigi žmogus, kumečio supratimu, negali kažkam priklausyti ar tarnauti, bet kada jis gali išsivaduoti iš išnaudotojų gniaužtų. Kumetis lyg nori pabrėžti, jog pernelyg dideli turtai „pririša“ žmogų prie vietovės ar net prie gerovės, žmogus nebegali jaustis laisvas.

Ši scena yra įterptinė, o Paleikio paveikslas yra visiškai naujas paskutinėje „Pikčiurnienės“ redakcijoje. Galbūt todėl šio kumečio kalbos yra nelabai įtikinančios ir logiškos. Paleikis yra tik kumetis, tačiau jo kalbos stilius yra politinis, laikraštinis. Negalima to paaiškinti Būbliu įtaka, kadangi siužete šis revoliucionierius dar neagituoja kumečių.

Su entuziazmu kūriniuose žiūrима į pamažu įsigalėjančią naują santvarką, kuri nuolat priešinama buržuaziniam laikotarpiui. A.Vienuoelis plačiau ir ryškiau atskleidžia vaizduojamą laiką nei kituose kūriniuose. Vaizduojamas laikotarpis yra gausus įvykių: žemės reforma, naujų dvarininkų iškilimas, naujakurių problemos, mažžemių nuskurdimas, išvaduojamoji revoliucinė veikla. Pastarajai skiriama daug dėmesio, ji yra svarbi romano dalis, vaizduojama patosiškai.

V.Kubiliaus nuomone, „Atsiskaitymas su praeitimi, pilnas įsiučio ir sarkastiško pasityčiojimo, – „Pikčiurnienės“ emocinis patosas ir vaizdų branduolys“. (Kubilius, 1987, 175) Iš tiesų, ši apysaka vaizduoja gana ilgą istorinį laikotarpį, kuris gausus epochos įvykių: kaizeriniai laikai, I pasaulinis karas, revoliucinio judėjimo pradžia, mitingai, streikai, demonstracijos, Klaipėdos krašto situacija. Šias temas ir motyvus I.Simonaitytė plačiau ar siauriau vysto kūrinyje, taip, anot J.Žėkaitės, „demaskuodama buržuaziją plačioje istorinėje drobėje“. (Žėkaitė, 1956, 180).

Džiaugsmingai yra žiūrима į žmogų, kuris jau pradeda suvokti, jog pasaulis nei prasideda, nei pasibaigia jo kaimu, kad kažkur, visai netoli, jau bręsta jėga, kuri pakeis visų žmonių gyvenimą. Apie tai tyliai pasvajojama, tačiau bijoma pasakyti garsiai ar net nesitikima, kad kažkas pasikeis. I.Simonaitytė bando atskleisti valstiečio charakterio raidą, t.y. jo gyvenimą iki lemtingo susitikimo su revoliucionieriumi ar bent maišto kėlėju, jo „sąmonėjimą“, suvokimą, kad žymiai anksčiau reikėjo jungtis į kovotojų gretas. Pavyzdžiu gali būti Martyno Šilbako linija apysakoje. Jis su savo svainiu revoliucionieriumi Būbliu net nebendruoja, tačiau nenori giminiuotis ir su Pikčiurnomis, su kuriais vėliau bylinėjasi teisme:

„Aš pas juos neisiu, o jei jiems iš manęs ko reikia, tegul ateina pas mane“. (I.Sim, II, p.52.)

Šilbakis į politiką nesikišdavo, niekur neidavo, rūpinosi vien tik savo šeimyna, tačiau iš račiaus uždarbio nebegalėjo prasimaitinti, todėl atsiskęs Pikčiurnienės „malonės“, išsikėlė į miestą:

„Ne, baltų pyragų jis nė mieste nerado. Bet ten buvo bent tarp žmonių, kurie, kaip darbininkai, kažkaip artimesni ir vienas kitą supranta, atjaučia“. (I.Sim, II, p.141.) Mieste Šilbakis pradeda jausti, jog vyksta judėjimas dėl visų geresnio gyvenimo, pradeda nekęsti darbdavių, kurie bet kada gali atleisti darbininką, kad tik šis nepagalvotų apie streiką. Iš pradžių jis turi savo nuomonę apie politiką, džiaugiasi, jog Klaipėdos krašte valdžią perima lietuviai, tačiau naujoji tvarka ne ką skiriasi nuo buvusios. Patekęs į kalėjimą ir neteisingai apkaltintas karalienės Luizos paminklo nuvertimu, Šilbakis „susipranta“ politiškai“ ir tardytojams drąsiai išsako tokias mintis:

„Juk tas vadinamasis „Luizės paminklas“, kitaip tariant, Borusija, stovėjo prieš pat policijos langus. Kur buvo,- sakau,- policija, kai ją vertė? Juk ne pelės pragraužė jos pamatą, juk ne dvasios ten darbavosi, o gyvi žmonės.<...> Ar tik ne su jūsų žinia tai įvyko? Kad paskui galėtumėt ant darbininkų versti ir juos kaišioti į kalėjimus. Kaip štai mane“. (I.Sim, II,p.156.)

Iš kalėjimo sugrįžęs Martynas atvirai kalbasi su Būbliu, dabar jau kaip lygus su lygiu. Tokį jo „praregėjimą“ Būblis įvertina šypsena, kuri lyg reikštų ilgai lauktą rezultatą.

Kaip jau minėta anksčiau, teigiami ir neigiami herojai I.Simonaitytės ir A.Vienolio kūrinuose yra labai supriešinami. Viskas, ką daro komunistai ar darbininkai yra teigiama, prakilnu ir tauru, o tai, ką daro neigiami – žema. Darbininkai parodomi kaip didvyriai, visos liaudies gelbėtojai: „–Kad taip darbininkai dar paspaustų, oho, kiek nuveiktumėm! Subraškės visi centrui.– atsiliepė balsas“. (A.Vien, II, p.209.)

Kūrinuose yra aukštinamas darbas, su juo susiję socialinio realizmo tipizavimo principai. Manyta, jog tik darbe išryškėja žmogaus taurumas.

Emocionaliai yra piešiamas minios paveikslas: „Puodžiūnas su ūkvedžiu įpuolė į kabinetą, ir juos abu net šiurpas nukratė: vieškeliu ėjo pulkas žmonių, virš jų galvos plevėsavo kelios raudonos vėliavos, o visų dvaro trobų, trobelių ir iš laukų bėgo skubėjo prie vieškelių žmonės, dideli ir maži, vyrai ir moterys. Visi bėgo ateinančiųjų pasitiktų. Visi skubėjo klegėjo, ir vieni norėjo užbėgti už akių kitiems, kad arčiau kelio atsistotų <...> Nepraėjo nė valandėlė, kai prie dvaro rūmų susirinko didoka žmonių minia ir kažin kas iškėlė raudoną vėliavą ir plakatą su užrašu: „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ (A.Vien, II, p.387.) Minia vaizduojama kaip vienalytė masė, kurią veda į priekį tik ideologija. Žmonės džiaugiasi, skuba, veržiasi prisijungti prie raudonosios vėliavos nešimo. Puodžiūno paveikslas yra šaržuodamas: pamačius, kas vyksta, jį suima baimė. Neigiamo veikėjo šaržavimas – tai priemonė atskleisti patosą.

Emocionaliai yra „Pikčiurnienėje“ vaizduojama streiko scena, kai minia po oratoriaus kalbos pradeda giedoti internacionalą, kuris išjudina žmones:

„Staiga minia subangavo, sujudėjo, iškilo kumščiai, suūžė. Sugriaudė balsai, susiliedami į galingą dainą. Šalia savęs Pikčiurnienė išgirdo skardų moters balsą: „Pirmyn, vergai nužemintieji, išalkusi

minia, pirmyn!“ (I.Sim, II, p.158.) Apskritai dainų paskirtis yra padėti „sąmoningėti“ žmogui, jos tarsi auklėja ir ugdo. Minia vaizduojama nusiteikusi karingai, turinti bendrą tikslą, darbininkai gieda internacionalą.

Nepaisant herojų išgyvenimų, įvykių, konfliktų, „Puodžiūnkiemis“ baigiamas optimistiškai, pakiliai. Romano pradžia buvo vaizduojama niūriai: buožių tvarka neleidžia mažažemiams ir darbininkams įsitvirtinti, prasigyventi. Kūrinio pabaiga vaizduojama laiminga: „viršum mitinguojančių galvų iškilusi raudonoji vėliava vėjuje plakėsi, spurdėjo, šnarėjo ir, regėjos, kvietė dirbančius apie ją spiestis ir po ja vienytis“.

„Pikčiurnienė“ taip pat baigiama pakiliai: Pikčiurnienė miršta, greit ateis laikas ir kitiems buožėms. Praėjus kelioms dienoms po laidotuvių, po apylinkę pasklinda atsišaukimai, kuriuose raginama: „Remkime TSRS taikos politiką!“, „Minėkime Didžiąją Spalio revoliuciją!“, o virš Benagių suplevėsuoja raudona vėliava. Pikčiurnienė miršta 1933 metais, kai apie TSRS ir jos vykdomą „taikos politiką“ nelabai buvo dar žinoma, o Lietuvoje Didžioji Spalio revoliucija tikrai nebuvo minima. Šiais lozungais norima įteigti, jog darbo žmonės dar iki įsijungimo į TSRS buvo aktyvūs jos rėmėjai. Jais taip pat norima pabrėžti istoriškai nulemtą įvykių raidą – būsimą socializmo pergalę Lietuvoje.

Kaip jau minėta, J.Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ skirtingai, nei anksčiau nagrinėtuose kūrinuose, yra vaizduojamos tos scenos, kurioms būdingos emocionalios kalbos ar pakili nuotaika. J. Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ sustiprinama propagandinė teksto paskirtis, tačiau ne mitingų vaizdavimu, o komunistų paveikslais, kitų tautų pavyzdžiu.

Kaip naujo gyvenimo idealas ir pavyzdys tampa rusų tauta. Ji vaizduojama kaip išgelbėtoja, Lietuvos globėja. Įvedami nauji veikėjai rusai, kurie sukelia personažams pasigėrėjimą, norą mokytis iš jų patirties. Vienas iš jų – Drozdovas. Jis sužadina kaltės jausmą Amaliui: „Pas mus, Maskvoje, visuose fabriko cechuose iškabinti šūkliai: „Pagelbėkime karo nusiaubtam Pabaltijui“, „Anksčiau termino įvykdysime užsakymus Tarybų Lietuvai“. Ir mes, kaip matote, jau pasiruošę gabenti įrengimus. O čia, jūsų fabrike, kaip matyti, silpnokai juda reikalai“. (J.Dovyd., II, p.298) Ši citata rodo, kad rusų tautos pažangumas yra teikiamas pavyzdžiu, tarsi bandoma įteigti ir pamokyti, jog reikia dirbti taip, kaip dirbama Maskvoje, visoje Tarybų Sąjungoje.

Maskva vaizduojama traukos centru, minima, jog į ją tuoj po karo nori nuvykti pradinukai su mokytoja, paprasti darbininkai; Maskva personažų netgi sapnuojama – taip norima į ją nuvykti. Taip pat norima įteigti, jog visa Lietuva turi jausti pasididžiavimą, jog Kremliuje posėdžiauja ir lietuviai. Tokiose scenose jaučiamas pakilumas – Maskva, Kremlius piešiami kaip šventovės, vertos ypatingos pagarbos.

Formuojamas įvaizdis, jog Lietuvoje buvo nevertinamas darbo žmogus, ir tik socialistinė santvarka atnešė tokius didžiulius pokyčius: „- Vadinasi, anksčiau Lietuvoje buvo daug bedarbių, keli tūkstančiai? – stebėjosi Medvedevas. – Na, o tarybiniai žmonės nedarbą seniai užmiršo. <...> Na, inžinieriau, dabar Lietuvoje bedarbių jau nebebus!“ (J.Dovyd., II, p.108)

Vaizduojamas lietuvių darbininkų gana greitas suvokimas, kad jie yra socialistinės santvarkos dalis. Amalis apie tai kalba: „Matau mašinas, kurios gaminamos Tarybų Sąjungoje, stebiu naująją tarybinę darbo ir gyvenimo tvarką, seku įvykius. Ir visa tai leidžia man spręsti, kieno pusėje istorinė teisybė ir tikroji pažanga“. (J.Dovyd., II, p.399) Tarybinė santvarka priimama kaip istorinis neišvengiamumas, kuris yra pageidaujamas ir džiaugsmingai priimamas.

Antrajame romano variante smarkiai išplėtojamas partorgo Baliulio paveikslas. Jo funkcijos romane yra parodyti, kaip reikia rūpintis propaganda: jis ne tik rūpinasi propagandiniais leidiniais, savišvietos būreliais, transparantų gamyba, kolektyvinio jausmo ugdymus, bet ir rašo eiles, pjeses, kurių turinys propagandinis; vaizduojamas gestapas, partizanų kova, išdavikas dvarininkas, buožės. Pjesės pavadinimas charakteringas – „Laimės aušra“, o premjere pasirinkta Gegužės pirmoji – Darbo diena.

Propagandinės kalbos yra nukreiptos prieš engėjus – nepritariančius sistemai ir kapitalistines šalis, ypač JAV. Mokytojas Pečiulis, vienas iš inteligentijos aktyvistų, sako kalbą, nukreiptą prieš savo kolektyvo narius, tačiau ta kalba yra universali, šabloniškas, kadangi ji tinka ir kitose situacijose: „Lietuva išvaduota. Tačiau mūsų tarpe yra žmonių, kurie tebenori, kad grįžtų sena tamsi smetoninio teroro naktis! Tai neįvyks! Tuščiai tesvajoja apie tai liaudies priešai!..<...> Šiandien nėra nei atviros, nei slaptos jėgos, kuri pajėgtų mus iš naujo pavergti. <...> Mes drąsiai galime pasakyti: „Ponai, jau nebe tie laikai! Jūsų teliko tik saujelė! Liaudis jumis nebetiki!“ (J.Dovyd., II, p.199) Praeitis yra prilyginama nakčiai, kurios metu vyksta politinis teroras. Kalba konstruojama kontrasto principu: praeitis (teroras, politinė santvarka), o pabaigiama jau esamos situacijos aukštiniu. Kreipinys „ponai“ nurodo į ankstesnės politinės situacijos pobūdį, o „liaudis“ – į dabartinės.

Fabriko direktorius Rimantas kalba darbininkams: „Draugai, - prabilo jis, - aš esu laimingas, kad galiu pranešti džiugią naujieną. Mūsų statybą vyriausybė patvirtino. Ką tik gauta telegrama iš Vilniaus. Partija jūsų, darbininkai, pasiūlymui karštai pritarė!<...>

Povilas Amalis matė, kad susirinkusieji nuščiuvę ryte ryja kiekvieną direktoriaus žodį, džiaugsmingai žvilgčiodami vienas į kitą“. (J.Dovyd., II, p. 223)

Direktoriaus kreipinys „draugai“ – vienybės ir lygiateisiškumo simbolis. Jis taip parodo, kad visi susirinkę yra lygūs, juos vienija bendras tikslas, bendra mintis – atnaujinti gamybą. Darbininkai „ryte ryja“ kalbėtojo žodžius – sustiprinamas poveikis. Džiaugsmas neišreiškiamas garsiai „džiaugsmingai žvilgčiodami vienas į kitą“, tai dar labiau sustiprina poveikį skaitytojui.

Šūkiei šiame gamybiniame romane, kuriame vaizduojami ir karo veiksmai, simbolizuoja greitus pokyčius ir veiksmus: „Tegyvuoją mūsų pergalė!“, „Pirmyn į vakarus!“, „Mušim Hitlerį jo paties urve!“ (J.Dovydas, II, p.39) Jie nuteikia kovingai, skatina neapykantą nacizmui. Paskutinis šūkis Hitlerį vaizduoja kaip žvėrį, pabaisą, kuris jau slepiasi urve – taip dar labiau skatinama neapykanta. Šūkiei, transparentai yra puošiami – kuriama šventiško nuotaika.

Transparentas su įrašu: „Sveikiname pirmojo apskrities naujakurių suvažiavimo dalyvius! Žemė tam, kas ją dirba“ (J.Dovydas, II, p.252) sumenkina prelado Skorupskio kalbą apie Dievo valią, kurioje žmonės ir visa, kas gyva. Transparentu pabrėžiama, kad viskas dabar yra žmonių valioje, ne Dievo, apie kurį kalba kunigas, iki nepamato šio šūkie.

Pažymima, jog plakatas turi būti pateiktas estetiškai, kad jis tiesiog „šviestų“ darbo žmonėms, kitaip jis neatliktų savo funkcijos. Plakatai kūriniuose yra vaizduojami dideli: jie kabunami ant sienų, kad juos matytų darbininkai – taip išryškinama jų didaktinė funkcija.

Dainos yra skirtos taip pat kovingumui pakelti: naujokai, vykdami į RA dalinius, dainuoja Maironio „Nuo prūsų šalies“. Pasirinkta ši daina neatsitiktinai: joje vaizduojamas mūšis su prūsais, vokiečių protėviais, sėkmingas jų sutriuškinimas. Taip lyg norima įteigti, jog kovos su vokiečiais pabaiga yra iš anksto nulemta istoriškai: prūsų šalis jau kartą liepsnojo; jos laukia ir dabar tokia pat ateitis. Šią dainą lydi gėlės – jaunuoliai prie kepurų ir švarkų prisisegę jurginus. Gėlės, prisegtos prie kepurų – raudonarmiečio įvaizdžio detalė.

Kaip jau minėta, dainos atlieka auklėjamąją funkciją kūriniuose. J. Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ dainų paskirtis yra dvejopa: viena – perteikti meilės jausmus, kita – santvarkos išaukštinimui. Pastarąją atlieka jaunoji karta – mokiniai, kurie vaizduojami įtraukti į naują gyvenimą. Eidami slidinėti, jie „<...> vienodai žengė ir dainavo:

Lietuva – šalis gražioji

Kalvos, gojai ir laukai.

Susiūbavo, sužydėjo

Visas kraštas raudonai

<...>

Tai dainuok, šalie gimtoji;

tai į darbą su daina!

Tegul žydi, tegyvuoja

Mūs Tarybų Lietuva!“ (J.Dovydas, II, p.327)

Ši daina - Lietuvos įsijungimo į Tarybų Sąjungą istorija. Žydėjimas raudonai – žmonių tapimas komunistais, tarsi primenama, kad dabar į darbą galima eiti su daina, džiaugsmingai nusiteikus.

Taigi A.Vienuolio, I.Simonaitytės ir J. Dovydaičio kūriniai yra patosiški, aukštinantys naują valdžią, komunistų vaidmenį, darbo žmogų, jo drąsą pasipriešinti išnaudotojams, smerkiantys kapitalistinę santvarką. Mitingų kalbos yra konstruojamos kontrasto principu, į kūrinius kaip agitacinės priemonės yra įvedami transparentai ir šūkiai. Pakiliu tonu yra kalbama apie naują tėvynę – Tarybų Sąjungą bei jos „širdį“ – Maskvą.

V. IŠVADOS

J.Dovydaičio „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ (1947-1948m.), A.Vienušio „Puodžiūnkiemis“ (1952m.), I.Simonaitytės „Pikčiurnienė“ (1953m.) priklauso ankstyvojo socialistinio realizmo laikotarpio literatūrai. Tai pirmieji stambiosios prozos kūriniai, todėl nebuvo išvengta „ideologinių“ klaidų, kurias koregavo redaktoriai.

Vertinant socialistinio realizmo literatūrą iš dabartinių pozicijų, galima kalbėti apie „Puodžiūnkiemio“ ir „Pikčiurnienės“ kūrinių panašumą. Panašūs kūriniai siužetais (buožės skriaudžia ir išnaudoja valstiečius, kumečius), įvykiais (vaizduojama revoliucija, karai, streikas), kurie tampa postūmiu kovoti už kitokį gyvenimą; panašias, tiksliau, vienodas funkcijas abiejuose kūriniuose atlieka teigiami veikėjai (kovoti už lygybę ir skleisti komunistines idėjas), panašios net teigiamų herojų kalbos. J.Dovydaičio romanas „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ skiriasi nuo šių dviejų tematika, vaizduojamu laikotarpiu bei veikėjų grupėmis. Tačiau išlieka panašus teigiamo ir neigiamo veikėjo paveikslas.

Neigiami veikėjai neretai tapdavo pagrindiniais kūrinių herojais. Romane „Puodžiūnkiemis“ pagrindinis neigiamas veikėjas yra Jonas Puodžiūnas, kurio būdo savybės pirmojoje kūrinio redakcijoje nėra visiškai neigiamos. Jis dar turi savyje dalelę jautrumo, žmogiškumo. 1952 metų romano variante šis veikėjas yra vaizduojamas kaip visiškai degradavęs morališkai, siekias užvaldyti brolio Antano turtą; jo netgi išvaizda yra atstumianti: „Jono Puodžiūno išorės bruožai išskyla prieš mūsų akis plastiniu vaizdu“. (Kaminskas, Radzevičius, 1966, 70)

„Puodžiūnkiemio“ knygos variante (1952 m.), skirtingai nuo žurnalinio, yra išryškinti teigiami veikėjai. Teigiamųjų herojų paveikslai yra piešiami šviesiomis spalvomis, jie yra aktyvūs tiek darbe, tiek propaguodami komunistines idėjas. Socialistinio realizmo kūriniuose teigiamieji veikėjai nėra individualistai, jie vaizduojami kaip didelio kolektyvo nariai. Romane tokie veikėjai būtų Mykolas Jonaitis ir Arvydas Gailiūnas (antrojoje kūrinio redakcijoje), o pirmajame, žurnaliniam variante prie teigiamų galima priskirti Aldoną ir Povilą Puodžiūnus.

Mitingų scenos yra vaizduojamos pakiliai, su patosu kaip ir būsimoji santvarka, komunistų paveikslai, revoliucinis judėjimas.

I.Simonaitytės apysakos „Pikčiurnienė“ redakcijų palyginimas taip pat išryškina socialistinio realizmo reikalavimus literatūros kūriniui. Lyginant su ankstesne apysakos redakcija, pastebima, jog yra visiškai pakeistas kūrinio siužetas, modifikuoti veikėjai, įvesti nauji herojai ir t.t. Neigiami veikėjai yra Pikčiurnos, kurie vaizduojami kaip buržuazijos atstovai, išnaudojantys paprastus darbininkus, nepraleidžiantys progos pasipelnyti net iš kitų nelaimės. Pikčiurnų šeimos paveikslu

įtvirtinami daugelis socialistinio realizmo kanonų: vaikai seka tėvų pėdomis (Jokūbo linija): buožės – bejausmiai (nejaučia nei kitų žmonių skausmo, nei džiaugsmo), jie džiaugiasi tik įsigiję kokią daiktą; pataikavimas valdžiai; garbės troškimas; baimė netekti savo turto; buožių afišavimasis, jog visą turta jie uždirbo savo rankomis; žiaurumas.

Teigiamiems veikėjams Būbliams paskutinėje apysakos redakcijoje atlieka visiškai naują funkciją, nei ankstesnėje redakcijoje. Būblys yra vaizduojamas kaip aktyvus komunistas, kuriuo pasitiki žmonės, kurio laukia kaip naujo gyvenimo pranašo. Būbliui yra priskirtos tos savybės, kurios buvo būtinos norint vaizduoti teigiamą herojų: jautrus kitų nelaimėms, geras oratorius, skatina kitus žmones „sąmonėti“, paklūsta Komunistų partijos nurodymams, savo sūnų Viktorą auklėja socializmo dvasia. Šitoks Būbliaus paveikslas visiškai skiriasi nuo ankstesnės redakcijos, kur šis veikėjas yra vaizduojamas tik kaip paprastas darbininkas, sekmadieniais dūduojantis bažnyčioje. Trūdės paveikslas taip pat pakeistas: iš kerštingos sesers ankstesnėje redakcijoje ji virsta į aktyvią kovotoją už teisybę ir lygybę.

Kaip ir „Puodžiūnkiemyje“, I.Simonaitytės apysakoje viena svarbiausių raiškos priemonių yra patosas. Su patosu yra vaizduojamas Būbliaus kalbos ir veiksmai, darbininkų judėjimas, mitingai, istoriniai įvykiai, kurie leidžia pamažu plisti komunistinėms idėjoms. Kalbos yra „konstruojamos“ taip, kad sužadintų pasipiktinimą: oratoriai vartoja žodžius „budeliai“, „kraugeriai“, „kraujas“, „auka“.

J.Dovydaičio romane „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ esminių skirtumų nuo pirmosios kūrinio redakcijos „Po audros“ nėra. Praplėstos tos scenos, kuriose vaizduojami komunistų paveikslai, fabriko atstatymas.

Neigiami veikėjai yra skirstomi į grupes: tie, kurie veikia pogrindyje (Žerda, Labonis, Vagneris) ir į tuos, kurie siekia pasipelnyti iš visuomeninio turto (Strimba). Neigiamų veikėjų paveikslais šiame kūrinyje yra norima pavaizduoti naujos santvarkos pranašumą: pagrindinė kova negali sugriauti to, kuo tiki darbininkai ir komunistai.

J.Dovydaitis sukonkretina teigiamo veikėjo statusą; vaizduojami komunistai arba besiruošiantys jais tapti. Amalio paveikslu yra vaizduojamas herojaus ėjimas savarankiškų sprendimų link. Sekretoriaus Jurkaus paveikslas – idealaus komunisto paveikslas, įtvirtinantis jo vaizdavimo kanonus: visa išmanantis, patarėjas visais gyvenimo klausimais. Direktorius Rimantas yra keliamas kaip visa ko atsisakantis dėl visuomeninės gerovės.

Pirmą kartą yra vaizduojami naujosios santvarkos inteligentai – inžinieriai ir mokytojai, kurie priskiriami pasyviųjų grupei. Jų funkcija tekste yra parodyti, koku būdu galima atmesti savo abejones ir pereiti į teigiamų veikėjų pusę.

J. Dovydaičio „Dideli įvykiai Naujamiestyje“ teksto paskirtis yra propagandinė: ne tik agituojama už įsigalinčią santvarką, bet ir aukštinama rusų tauta, pabrėžiama komunisto svarba, kolektyvinio darbo vardan Tarybų Sąjungos reikšmė. Kūrinyje pasmerkiamas praeitis (užsienio kapitalas, JAV kišimasis į politiką, klerikalizmas) taip suteikiant dar daugiau idėjinio patoso vaizduojamam laikotarpiui.

Nagrinėtų kūrinių kompozicijos schemas yra panašios: ateities-praeities kontrastas yra pagrindas, ant kurio konstruojamas kūrinys. Praeitis iš dabarties taško vaizduojama kaip legenda, tuo laiku, kurio buvimu abejojama, o ateitis – tarybinė santvarka – tampa gyvenimo idealu.

Iš analizuotų J. Dovydaičio, A. Vienuolio ir I. Simonaitytės kūrinių matyti, jog sovietinė (tarybinė) literatūra vadovavosi tam tikromis taisyklėmis, kanonais, kurie atsisipindė turinyje ir poetikoje. Šiandien socialistinio realizmo literatūra yra laikoma menkaverte, o jos „poveikis ankstesniems ir vėlesniems meno kūriniams buvo ne ką reikšmingesnis už nieko nesakančią etiketę“. (Lauer, 2002, 319) Tačiau tokie kūriniai leidžia pamatyti istorinį-kultūrinį to meto kontekstą, įvertinti jo pasekmes vėlesnei literatūros raidai ir atskiro autoriaus kūrybai.

Summary

Lithuanian Novel of 40's–50's of the 20th Century: Norms of Writing

Lithuanian literature of early socialistic realism is called normative literature: literary works were written according to certain set rules in order to meet the requirements of Soviet ideology.

Comparisons of edits of the novel *Po audros – Dideli įvykiai Naujamiestyje* (1947-1948) by J. Dovydaitis, the novel *Puodžiūnkiemis* (1952) by A. Vienuolis and the novella *Pikčiurnienė* (1953) by I. Simonaitytė reveal the main norms of writing a Lithuanian novel of that period.

In early socialistic realism period, literary works describing the past predominate. The ground of such pieces is based on a class conflict. In order to depict class fights scenes of highlighted clashes between antagonists and protagonists are created. Negative characters are kulaks, enemies of Soviet authorities – who serve for condemning the past. Positive characters are representatives of the new order, fighters for welfare of workers. A group of passive, politically inactive, characters comprise the intelligentsia whose depiction peculiarities were borrowed from Russian literature.

The contrast of the past and the future becomes the base of composition of a literary work of early socialistic realism. The past is depicted in dark colours, turned into a legend, while the future is depicted in bright colours, often idealised.

Literary works by A. Vienuolis, I. Simonaitytė and J. Dovydaitis are full of pathos, celebrating the new authorities, the role of communists as well as working individuals, their courage in resistance against exploiters, condemning the capitalist order. Speeches of meetings are being constructed according to the principle of contrast; the works are filled with banners and cries as means of agitation.

Šaltiniai:

- Dovydaitis J.** Po audros (Dideli įvykiai Naujamiestyje). V., Vaga, 1984.
- Dovydaitis J.** Po audros // Pergalė, 1947-1948, Nr.5, 6, 7, 8
- Gladkovas F.** Cementas. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947.
- Simonaitytė I.** Pikčiurnienė. LLTI BR, f.74-9.
- Simonaitytė I.** Pikčiurnienė. V., Vaga, 1980.
- Vienuolis A.** Puodžiūnkiemis. Raštai. V., Vaga, 1987, T.5.

Literatūra:

1. **Ambrasas K.** Laiko tiesa. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960.
2. **Kimašauskienė I.** Moters paveikslas normatyvinėje lietuvių literatūroje // Filologija, 2003, Nr.8.
3. **Baliutytė E.** Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945-2000. V., Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
4. **Basalajėvas I.** Liaudies likimas / Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje: straipsnių rinkinys. V., Vaga, 1980.
5. **Bieliauskas A.** Keliai ir paminklai. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.
6. **Bielinis J.** Žmogaus koncepcijos bruožai dabartinėje lietuvių literatūroje. V., Mintis, 1969.
7. **Bukelienė E.** Socialistinio realizmo stereotipai / XX amžiaus literatūra. V., Vaga, 1994.
8. **Dambrauskaitė R.** Ieva Simonaitytė. V., Vaga, 1968.
9. **Jakonytė L.** Ateitis pirmojo sovietinio dešimtmečio vaikų prozoje // Rubinaitis, 2005, Nr.4.
10. **Juodytė-Žižienė A.** Tarp kūrybiškumo ir stereotipų // Darbai ir dienos. K., 2001, Nr.29,
11. **Kaminskas J., Radzevičius A.** Stiliaus ir charakterio problemos lietuvių tarybinėje prozoje. V., Vaga, 1966.
12. **Klimašauskienė I.** Ievos Simonaitytės 5-ojo dešimtmečio proza normatyvinės literatūros kontekste / Kanonai lietuvių kultūroje. Š., ŠU I-klā, 2001.
13. **Klimašauskienė I., Maskuliūnienė Dž.** Didaktiniai ir normatyviniai lietuvių prozos modeliai; įtakos ir vietinės modifikacijos/ Literatūros ir kitų menų sąveika: straipsnių rinkinys. V.:Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
14. **Klimašauskienė I., Maskuliūnienė Dž.** XIX a. Didaktinė ir XX a. 5-6 dešimtmečių normatyvinė lietuvių apysaka: teksto struktūros panašumai // Filologija, 2004, Nr.9.
15. **Korsakas K.** A.Vienuolio romanas „Puodžiūnkiemis“. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1953.

16. **Korsakas K.** Antiklerikalinė tema A.Vienuolio „Puodžiūnkiemyje“ / Išsklaidytos iliuzijos. V., Vaga, 1984.
17. **Koženiauskienė R.** Retorika: iškalbos stilistika. V., Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
18. **Kubilius V.** Ievos Simonaitytės kūryba: monografija. V., Vaga, 1987.
19. **Kubilius V.** Literatūra istorijos lūžyje. V., Diemedis, 1997.
20. **Kubilius V.** Mūsų rašytojai: straipsnių rinkinys. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
21. **Kubilius V.** XX amžiaus literatūra; lietuvių literatūros istorija V., Alma Littera, 1996.
22. **Lankutis J.** Socialistinio realizmo metodas. V., Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
23. **Lauer R.** Socialistinis realizmas / Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos. V., Tyto Alba, 2002.
24. **Lietuvių** literatūros istorija. V., Vaga, 1982, T.2.
25. **Lietuvių** literatūros istorija: XIX amžius. V., Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
26. **Mykolaitis- Putinas V.** Kalba 1946 m. rašytojų visuotiniame susirinkime / Rašytojas pokario metais: Dokumentų rinkinys. V.,Vaga, 1991,
27. **Radaitis V.** Pagrindinė kryptis. Kritika ir publicistika. V., Valstybinė grožinė literatūros leidykla, 1961.
28. **Samalavičius A.** Postkolonializmas ir postkomunistinės Lietuvos kultūra // Metmenys. 1999, Nr.76,.
29. **Sluckis M.** Rašytojas apie rašytojus: straipsnių rinkinys. V., Vaga, 1984,
30. **Sluckis M.** Tarybinio jaunuolio vaizdas literatūroje // Pergalė, 1951, Nr.12,
31. **Socialistinis** realizmas ir šiuolaikiniai meniniai ieškojimai; straipsnių rinkinys. V., Vaga, 1981.
32. **Stonys J.** Iš „Puodžiūnkiemio“ redagavimo istorijos // Naujos knygos, 1988, Nr. 10,
33. **Vaitkevičiūtė V.** Tarptautinių žodžių žodynas. V., Žodynas, 2002.
34. **Vėliavos:** Lietuvių poezijos ir prozos antologija 1917-1947. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1948.
35. **Venclova A.** Puodžiūnkiemis / Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje: straipsnių rinkinys. V., Vaga, 1980.
36. **Žekaitė J.** Pikčiurnienė / Literatūros klausimai. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.

37. **Žirgulys A.** Klasiko golgotos // Pergalė, 1989, Nr.5,
38. **Антоян К.** Литература и власть: начальный советский период в России / Русская литература XX века: итоги столетия. С.П., Издательство СПбГТУБ, 2002.
39. **Большев А.О.** Исповедально–автобиографическое начало в русской прозе второй половины XX века. С.П., Издательство СПбГТУ, 2002
40. **Гюнтер Х.** Художественный авангардизм и социалистический реализм // www.auditorium.ru/books/300/vopli92-3_chapter3.html.
41. **Левченко М.** Идеология и риторика: механизмы символизации в пореволюционной России (на материале поэзии Пролеткульта) / Русская литература XX века: итоги столетия. С.П., Издательство СПбГТУ, 2002.